

Universiteit Utrecht

21 JUNI 2019

VAN 'AGRESSIEVE TESTOSTERONBOM' TOT 'HELD'

EEN KRITISCHE DISCOURSANALYSE VAN HET JOURNALISTIEKE DISCOURS
OMTRENT HISTORISCHE FIGUREN DIE IN OPSpraak ZIJN GERAAKT DOOR
DE STANDBEELDENDISCUSSIE, EN DE DISCUSSIE ROND (CANONIEKE)
SCHRIJVERS IN VERBAND MET #MeToo

Vera van Pelt

5854598

Eindwerkstuk BA

NE3VD11017 (7,5 ECTS)

Blok 4

Nederlandse Taal en Cultuur

Faculteit der Geesteswetenschappen

Universiteit Utrecht

Begeleider: Dr. S.A. Pieterse

Tweede lezer: K.A. van der Starre

Blok 4, juni 2019

Samenvatting

Het doel van dit onderzoek was om een beeld te geven hoe zowel de discussie rond koloniale standbeelden, als de discussie rond (canonieke) schrijvers die in verband met de #MeToo-beweging zijn gebracht, functioneren in de Nederlandse mainstreamkrant. Beide discussies gaan over historische figuren die in opspraak zijn geraakt en de vraag is of deze discussies ondanks dat het om soortgelijke kwesties gaat, hetzelfde worden behandeld. De onderzoeksvraag hierbij luidt:

Zijn er overeenkomsten tussen het journalistieke discours binnen de standbeeldendiscussie in Nederland en het journalistieke discours rond Jan Wolkers als canonieke schrijver in tijden van de #MeToo-beweging, en zo ja, welke?

Om deze vraag te beantwoorden is er een kritische discoursanalyse volgens het driedimensionale model van Fairclough toegepast op in totaal 11 artikelen uit grote Nederlandse dagbladen, waaronder *de Volkskrant*, *nrc.next* en *NRC Handelsblad*.

De bevindingen van de analyses laten zien dat er een aantal overeenkomsten zijn tussen de twee discussies binnen het journalistieke discours van de Nederlandse mainstreamkrant. Ten eerste blijkt dat de internationale bewegingen die het startpunt waren voor beide discussies, worden gezien als een grote invloed op het nationale debat. Ten tweede is het duidelijk geworden dat zowel de koloniale figuren, als Jan Wolkers, de heldenstatus of canonieke status ondanks de huidige inzichten en kritiek behouden. Tenslotte komt directe kritiek in de discussies nauwelijks aan bod, en leidt de kritiek die wel aan bod komt niet tot een activistisch pleidooi.

Inhoudsopgave

Samenvatting	1
1. Inleiding	3
1.1 Historische figuren in opspraak	3
1.2 Probleemstelling en onderzoeksvraag	4
1.3 Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie	4
2. Theoretisch kader	6
2.1 Cultuurnationalisme	6
2.2 Stand van zaken in het onderzoek	7
2.2.1 Stand van zaken onderzoek in de standbeeldendiscussie	7
2.2.2 Stand van zaken onderzoek in discussie (canonieke) schrijvers	8
2.3 Discours en representatie	10
2.4 Kritische discoursanalyse: het driedimensionale model van Fairclough	11
2.5 Productie en consumptie van kranten	12
3. Methode	14
3.1 Corpus	14
3.2 Periode	14
3.3 Zoekmethode	15
3.4 Toepassing driedimensionale model Fairclough	15
4. Analyse standbeeldendiscussie	17
4.1 Dominant discours	17
4.2 Analyse van de artikelen	17
4.2.1 Heldenstatus	17
4.2.2 Internationaal perspectief	20
4.2.3 Moraal	22
5. Analyse Wolkersdiscussie	25
5.1 Dominant discours	25
5.2 Analyse van de artikelen	25
5.2.1 Canonieke status	25
5.2.2 Internationaal perspectief	31
5.2.3 Moraal	33
6. Conclusie	37
6.1 Bevindingen in beide discourses	37
6.2 Overeenkomsten	38
6.3 Reflectie	40
7. Literatuur	41

1. Inleiding

1.1 Historische figuren in opspraak

‘Poets historie niet schoon, maar stel vragen’, ‘Generaal van Heutsz verguisd in Coevorden’: zomaar een paar krantenkoppen die de standbeeldendiscussie van de afgelopen jaren in Nederland weergeven (Bouwman, 2019; Van de Loo, 2017). Standbeelden van koloniale figuren zoals Jan Pieterszoon Coen (1587-1629) en generaal Van Heutsz (1851-1924) worden naar aanleiding van het groeiende wereldwijde debat rondom de verering van omstreden helden uit het verleden, steeds vaker ter discussie gesteld. Toen er in 2017 vanwege een omstreden standbeeld rellen ontstonden in de Verenigde Staten (Heim 2017), laaide de standbeeldendiscussie in Nederland ook op. Voorstanders van de koloniale beelden zien de beelden als onderdeel van de vaderlandse geschiedenis en de nationale identiteit, terwijl tegenstanders koloniale standbeelden vooral een verheerlijking van ons koloniale verleden en de bijbehorende wandaden vinden.

Parallel aan deze discussie, vindt er een discussie plaats rondom canonieke schrijvers. De beweegreden van deze discussie is de #MeToo-beweging: een beweging die zich inzet tegen seksueel grensoverschrijdend gedrag, en reageert op de seksuele moraal die in de jaren zestig is ontstaan (Galen 2018). De #MeToo-beweging heeft ervoor gezorgd dat de status van canonieke schrijvers ter discussie wordt gesteld in de maatschappij, en daarmee ook in de media. Onder de canonieke schrijvers die sinds het begin van de #MeToo-beweging in opspraak zijn geraakt, bevindt zich ook de Nederlandse schrijver Jan Wolkers. Wolkers is recentelijk op twee manieren in verband met #MeToo in opspraak gekomen: ten eerste doordat er in oktober 2017 een biografie over Jan Wolkers verscheen, en ten tweede doordat er dit jaar een theatervoorstelling verscheen gebaseerd op het werk van Wolkers (De Rek, 2017a; Hensink 2019). De discussie rond de biografie vond voornamelijk in dezelfde periode plaats als de standbeeldendiscussie, namelijk eind 2017.

Wat deze twee discussies naast dezelfde periodisering gemeen hebben, is dat ze allebei betrekking hebben op ‘gevallen helden’: personen die in het verleden op een nationaal voetstuk werden gezet, maar in het heden door bepaalde stemmen een omstreden status toegeschreven krijgen. Zowel een persoon uit het koloniale verleden van Nederland, als een canonieke Nederlandse schrijver, representeert iets binnen een nationaal kader. Dit ‘iets’ neemt meerdere vormen aan binnen het discours in de discussies, en hangt af van de stem die aan de orde komt. Er staat dus meer op het spel dan alleen de twee historische figuren: ook het nationale zelfbeeld is erbij betrokken. De vraag die in beide discussies leidend is, is hoe hetgeen dat wordt gerepresenteerd in de discussies functioneert, met de inzichten die er nu zijn. Ondanks dat beide discussies dus om een soortgelijke kwestie gaan, is het de vraag of deze onderwerpen hetzelfde behandeld worden in de Nederlandse mainstreamkrant.

1.2 Probleemstelling en onderzoeksvraag

Binnen het journalistieke discours zijn verschillende vormen van macht aanwezig, die bepaalde beelden in deze discussies kunnen vormen of in stand kunnen houden (Jørgensen & Philips, 2002). Om te bepalen welke discoursen er in de journalistiek worden gevormd rond zowel de standbeelden- als schrijversdiscussie, en in hoeverre deze nou werkelijk parallel aan elkaar zijn, wordt er een kritische discoursanalyse toegepast. Voor de kritische discoursanalyse is er een corpus vastgesteld van in totaal 11 artikelen van grote Nederlandse dagbladen, waaronder *de Volkskrant*, *nrc.next* en *NRC Handelsblad*. In deze analyse staat de volgende vraag centraal:

Zijn er overeenkomsten tussen het journalistieke discours binnen de standbeeldendiscussie in Nederland en het journalistieke discours rond Jan Wolkers als canonieke schrijver in tijden van de #MeToo-beweging, en zo ja, welke?

1.3 Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie

Zoals eerder genoemd, gaat het debat verder dan de historische figuren, en speelt het nationale zelfbeeld wellicht een grotere rol. Hoe uiteenlopend dat debat is, en dat het debat recent is, blijkt in het geval van de standbeeldendiscussie blijkt uit het boek *Witte Onschuld* (2017) van hoogleraar Gender en Etniciteit Gloria Wekker waarin het nationale dominante zelfbeeld onderzocht en kritisch wordt beschreven, maar ook uit het boek *Wat een Held!* (2012) geschreven door Martin Sommer, waarin Nederlandse historische figuren juist opnieuw een voetstuk krijgen toegeschreven. In het geval van de Wolkersdiscussie zijn voorbeelden van het debat over het nationale zelfbeeld van Nederland als een progressieve natie en hoe Wolkers hierin een rol speelt, een onlangs verschenen artikel over Wolkers in *De Groene Amsterdammer* (Essink, 2019) en een artikel van cultuurwetenschapper Agnes Andeweg (2015), die Wolkers in relatie tot de term ‘cultuurnationalisme’ behandelt.

Deze scriptie neemt de discussie over het nationale zelfbeeld die in de literatuur nog altijd in volle gang is, met een kritische blik onder de loep. Dit maakt het onderzoek maatschappelijk relevant, omdat er weinig wordt gereflecteerd op waarom we de representatie van vroegere helden, en daarmee ook het nationale zelfbeeld, belangrijk vinden om over te debatteren. Daarnaast zal deze scriptie inzicht bieden in hoe kranten in Nederland te werk gaan en bijdragen aan het maatschappelijke debat.

Er is tot nu toe nog geen onderzoek gedaan naar de rol van kranten in de standbeeldendiscussie in Nederland. Hoewel er wel is geconstateerd dat het debat rond koloniale herinnering in de Nederlandse kranten leeft (Oostindie, 2003), is het journalistieke discours binnen de standbeeldendiscussie tot nu toe nog niet bestudeerd. Momenteel is er ook nog weinig onderzoek gedaan naar de representatie in de media van kunstenaars die in opspraak zijn gekomen door de #MeToo-beweging. Het onderzoek dat is gedaan (Spanke 2018; Marghitu 2018), heeft geen betrekking tot Nederland, wat het interessant maakt om te onderzoeken hoe het Nederlandse discours

zich in de discussie positioneert. Deze scriptie is dus wetenschappelijk relevant omdat er wordt onderzocht hoe zowel de discussie rondom schrijvers in de #MeToo-beweging, als de discussie rondom postkoloniale monumenten in de Nederlandse krant werken. Het onderzoek kan tevens een bijdrage leveren aan bestaand onderzoek naar deze discussies.

2. Theoretisch kader

In dit hoofdstuk wordt de theoretische lens vanuit waar deze scriptie wordt geschreven, nader toegelicht. Belangrijke begrippen, de achtergronden van de kranten die worden gebruikt in dit onderzoek, en voorgaande onderzoeken over de onderwerpen in de discussies, komen aan bod.

2.1 Cultuurnationalisme

Wat de historische figuren binnen de standbeelden- en Wolkersdiscussie met elkaar gemeen hebben, is dat hun oorsprong in het Nederlandse cultuurnationalisme ligt. Het cultuurnationalisme vindt haar oorsprong in het nationalisme van de 19^e eeuw. Nationalisme wordt in bekende studies van onder andere Benedict Anderson (1983, in Jensen 2012) en Anthony Smith (1998, in Jensen 2012) gedefinieerd als ‘een politieke of maatschappelijke ideologie, waarin de natiestaat als een eenheid fungeert en de belangen daarvan voorop worden gesteld’ (Jensen, 2012 p. 83). Volgens Joep Leerssen (2005, in Jensen 2012) is het achterliggende idee van cultuurnationalisme dat elke vorm van nationalisme naast een politieke, ook een belangrijke culturele grondslag kent. In het cultuurnationalisme spelen culturele uitingen, vooral binnen de letterkunde, een prominente rol in de natievorming en vorming en verspreiding van de nationale identiteit en traditie (Leerssen 2008, in Jensen).

Als gevolg van het cultuurnationalisme in de negentiende eeuw werden prominente personen, waaronder zeehelden, wetenschappers, schrijvers en ontdekkingsreizigers, niet alleen letterlijk maar ook figuurlijk binnen de letterkunde op een voetstuk geplaatst. Een voorbeeld hiervan is het schrijversstandbeeld van Vondel, waarin ‘alle terreinen waarop in dit soort nationaal denken de eigen, oude cultuur gecultiveerd werd’ (Jongsma & Rock 2014, p. 322). De personen die op een voetstuk werden geplaatst, droegen de deugden van de Nederlandse identiteit uit, waardoor deze op een superieure manier werd weergegeven (Jensen, 2012).

Wolkers kan worden herleid tot het cultuurnationalisme doordat hij onderdeel is van de ‘Canon van de Nederlandse Letterkunde’. Deze canon is net als een standbeeld een vorm van cultuurnationalisme, omdat het een lijst is met auteurs en werken die worden gezien als de meest klassieke en canonieke van Nederland (Broomans, 2013). De auteurs worden door middel van deze lijst op een voetstuk geplaatst en neergezet als een belangrijk onderdeel van de Nederlandse cultuur, en daarmee ook van de Nederlandse identiteit.

2.2 Stand van zaken in het onderzoek

2.2.1 Stand van zaken onderzoek in de standbeeldendiscussie

Volgens de Nederlandse historicus Gert Oostindie (2011), kan de hevige discussie over standbeelden van omstreden koloniale figuren verklaard worden vanuit het gegeven dat het koloniale verleden in Nederland tot nu toe nog niet verwerkt is. De standbeeldendiscussie komt voornamelijk in onderzoeken naar postkoloniaal Nederland terug (Paasman 2002; Oostindie 2003; Oostindie 2011). In deze onderzoeken wordt er geconstateerd dat er discussie plaatsvindt rondom standbeelden, maar er wordt weinig op de discursieve structuur van deze discussies ingegaan. Enkele interessante constatering en bevindingen die relevant zijn voor deze kritische discoursanalyse, worden in deze paragraaf toegelicht.

Om te beginnen is er een onderzoek gedaan naar de VOC-herdenking in 2002, die werd gehouden toen het 400 jaar geleden was sinds de oprichting (Oostindie, 2003). Uit het onderzoek van de Nederlandse historicus Oostindie (2003) blijkt dat er zich binnen de Nederlandse samenleving geen uitgebreide kennis bevindt van het verleden, en daarmee ook niet van het koloniale verleden. Deze constatering kan verklaren waarom Nederlanders bijvoorbeeld de VOC-tijd vooral als iets ziet om trots op te zijn. De rol van de VOC in de slavenhandel wordt daarbij meestal vergeten en vooral aan de WIC toegeschreven (Oostindie, 2011). Het gebrek aan kennis verklaart ook waarom de nostalgie rondom dit thema tot aan het heden toe domineert (Oostindie, 2003). Wellicht de meest interessante conclusie uit dit onderzoek is dat de organisatoren van het evenement, waaronder de Nederlandse overheid, de VOC na 400 jaar wilde 'vieren' in plaats van het neutraal te herdenken. De schaduwkanten van de VOC kwamen nauwelijks aan bod. Hierop werd door verschillende kranten commentaar geleverd. In *de Volkskrant* werd het als 'logisch' gezien dat Indonesië niet deelnam aan de festiviteiten, terwijl het *NRC Handelsblad* de afwezigheid juist betreurde omdat de VOC voor Indonesië veel zou hebben betekend (Oostindie, 2003). Uit dit onderzoek blijkt dus ook dat er in de verschillende kranten, verschillende attitudes tegenover het herdenken van het koloniale verleden worden weergegeven. Deze bevindingen zijn interessant voor dit onderzoek omdat onder andere deze kranten in de kritische discoursanalyse onder de loep worden genomen, op het gebied van artikelen over het herdenken van koloniale figuren in de vorm van standbeelden.

In het onderzoek van Johnson (2014) wordt de discussie rond het monument van J.P. Coen onder de loep genomen en wordt de rol van het Westfries Museum en de lokale overheid uitgelicht. Het Westfries Museum heeft in 2012 een tentoonstelling opgezet waarna de bezoeker kon oordelen of het standbeeld van J.P. Coen, dat tegenover het museum staat, zou moeten blijven of niet. Hieruit is gebleken dat het museum de discussie rondom J.P. Coen vooral probeerde te sussen, zonder een moraal oordeel te geven. Door de tentoonstelling en de experts die daarin aan het woord kwamen, werd vooral de nadruk gelegd op het idee dat men hem vroeger als een held zag en dat zijn standbeeld

nu niet moet worden weggehaald (Johnson 2014). Hoewel de rol van kranten in dit onderzoek ontbreekt, is het interessant voor dit onderzoek om te zien hoe culturele instanties met de discussie omgaan, en of de dominante attitude daarin overeenkomt met wat in de kranten wordt geschreven.

Er is recentelijk wel onderzoek gedaan naar het debat rond koloniale monumenten in België, waar de rol van de media ook in wordt besproken (Goddeeris, 2016). Een inzicht dat dit onderzoek biedt, is dat de stem die spreekt voor de partij die vroeger is gekoloniseerd en daarmee vaak tegen het behoud van koloniale monumenten is, nauwelijks in de media aan bod komt (Goddeeris, 2016). Door in de kritische discoursanalyse van de standbeeldendiscussie in Nederland te letten op de verschillende stemmen die aan bod komen, wordt het inzicht dat Goddeeris (2016) biedt, meegenomen.

Vergelijkbaar onderzoek in Nederland ontbreekt tot nu toe nog.

Concluderend wordt er in de secundaire literatuur bevestigd dat er een discussie rond standbeelden en andere koloniale monumenten is. In verschillende onderzoeken wordt er geconstateerd wat de oorzaak ervan is (Oostindie 2003; Oostindie 2011 & Paasman 2002), welk discours er in andere landen omtrent de discussie in de kranten bestaat (Goddeeris, 2016) en hoe de lokale overheid en musea er in specifieke gevallen mee omgaan (Johnson, 2014). Een onderzoek naar het discours omtrent de standbeeldendiscussie in de Nederlandse kranten ontbreekt tot nu toe nog.

2.2.2 Stand van zaken onderzoek in discussie (canonieke) schrijvers

De #MeToo-beweging reageert op de cultuur van de jaren zestig waarin er een open en nieuwe visie op seksualiteit ontstond (Galen, 2018). Hoewel Jan Wolkers in 2017 in opspraak raakte door de seksuele moraal die hij uitdraagt, die bestaat uit een combinatie van (seksueel) geweld tegen vrouwen en de manier waarop hij vrouwen representeert in zijn literatuur, brak hij opmerkelijk genoeg juist in de jaren zestig door met zijn romans die veel seksuele taboes voorbij gingen (Blom, 2017). De periode waarin er een andere visie op seksualiteit ontstond, begon toen de kerk na de jaren vijftig zijn grip op het eens calvinistische Nederland langzaamaan verloor. Het werk van Wolkers representeert in veel literatuurgeschiedenissen deze periode omdat hij met zijn werk een grondlegger van het 'ex-protestants' genre in Nederland is (Batteau, 2009). Dit genre kan ook wel worden geduid als de 'ontvoogdingsroman' omdat de kerk als 'voogd' gezien kan worden. In het genre wordt onder andere afgerkend met (seksuele) taboes (Brems, 2006 in Spoelstra, 2018) waardoor er een nieuwe visie op seksuele identiteit kon ontstaan.

Onder andere literatuurhistorici (Andeweg, 2015) schrijven Nederlandse schrijvers, waaronder Wolkers, een belangrijke rol toe in het ontstaan van de nieuwe seksuele nationale identiteit in de jaren zestig en zeventig. In een periode waarin 'de literatuur zozeer bijdroeg tot de eigen identiteit van de lezer' (Anbeek 1999, in Andeweg 2015), had het werk van Wolkers vooral op jongeren grote invloed. De nieuwe seksuele identiteit die ontstond, wordt ook wel 'seksueel nationalisme' genoemd waarin wordt verondersteld dat seksuele emancipatie, waarbij seksuele taboes in de ban zijn gedaan, als

belangrijk onderdeel van de Nederlandse identiteit wordt gezien (Andeweg, 2015). Wolkers is tenslotte ook door journalisten en wetenschappers in de media neergezet als een schrijver die deze seksuele bevrijding in Nederland representeert (Andeweg, 2015).

Jan Wolkers is in de afgelopen twee jaar twee keer in opspraak geraakt. De eerste keer was toen de biografie over Wolkers van Onno Blom verscheen en de tweede keer toen er een toneelstuk gebaseerd op zijn roman *Turks Fruit* werd aangekondigd. Wolkers werd na de verschijning van de biografie als figuur bekritiseerd, terwijl het na de aankondiging van het toneelstuk vooral ging over zijn roman *Turks Fruit*. In deze scriptie doe ik onderzoek naar de veranderende kijk op historische figuren, dus heb ik ervoor gekozen om me te focussen op de ophef rond de verschijning van de biografie van Wolkers.

Op dit moment zijn er nog geen onderzoeken gedaan naar de representatie in de Nederlandse media van schrijvers en kunstenaars die in opspraak zijn gekomen in de #MeToo-beweging. Over de #MeToo-beweging zelf is er vanuit allerlei opzichten geschreven. Zo is er literatuur die aantoont dat de Westerse literatuur een lange geschiedenis kent van bekende werken waarin sprake is van seksueel grensoverschrijdend gedrag (Airey, 2018). Vrouwen die het slachtoffer zijn van seksueel grensoverschrijdend gedrag krijgen in veel van deze verhalen op allerlei manieren het zwijgen opgelegd, waardoor de dader nooit beschuldigd kan worden in het verhaal (Airey 2018, p.9) Dit is een interessant inzicht omdat Wolkers om die reden na de beschrijving van de biografie, ook kritiek heeft gekregen over hoe hij de personage Olga in zijn roman *Turks Fruit* heeft neergezet (Kort, 2017).

Er is daarnaast het een en ander geschreven over de positie van werken van kunstenaars (waaronder ook schrijvers) die zijn beschuldigd van grensoverschrijdend gedrag (Spanke 2018; Marghita 2018). Daaruit blijkt dat instanties binnen de academische wereld, media, kunstwereld en literaire wereld geen absolute afstand lijken te doen van canonieke werken van kunstenaars die zijn beschuldigd in de #MeToo-discussie. De positie van canonieke kunstenaars wordt dus nog door verschillende instanties in stand gehouden. Het is interessant voor dit eindwerkstuk om te onderzoeken in welke mate dit het geval is in kranten als het over Wolkers gaat. Uit de literatuur blijkt tevens dat de beschuldigingen binnen de discussie zorgen voor moeilijkheden die docenten in de educatieve sector ondervinden. Het behandelen van werken van kunstenaars die beschuldigd zijn gaat moeizaam, omdat studenten anders tegen canonieke werken aankijken als de auteur is beschuldigd van seksueel grensoverschrijdend gedrag (Spanke 2018, p. 102-103). Dit inzicht is ook interessant voor de kritische discoursanalyse omdat er onderzocht kan worden of auteurs van de krantenartikelen het werk Wolkers in de ban doen door zijn seksueel grensoverschrijdend gedrag, of dat ze ondanks die kennis, zijn werk nog wel prijzen. Dit laatste gebeurt ook blijkt uit een onderzoek van Marghita (2018). Enkele maanden na het ‘post-Weinsteineffect’ (The Hollywood Reporter 2017, in Marghita 2018) domineerde in het populaire discours het *auteur apologism* (Marghita 2018, p. 492) waarin de kunst en kunstenaar los van elkaar worden gezien, met het achterliggende idee dat een problematische identiteit een ‘vereiste’ is om een creatieve genie te zijn. Doordat er tegenstrijdige conclusies worden

getrokken in onderzoeken naar auteurs en kunstenaars die in verband zijn gebracht met de #MeToo-beweging, is het interessant om te onderzoeken welke positie de Wolkersdiscussie inneemt.

2.3 Discours en representatie

Er zijn twee belangrijke theoretische begrippen die in deze scriptie gebruikt zullen worden. Het eerste begrip is 'discours'. In deze kritische discoursanalyse wordt de definitie Fairclough gebruikt (Jørgensen & Philips 2002). Fairclough, een van de grondleggers van de toepassing van de kritische discoursanalyse binnen de sociolinguïstiek, gebruikt het begrip discours op drie verschillende manieren. Ten eerste is discours een vorm van taalgebruik in de sociale praktijk waarbij het zowel vormend als gevormd is. Ten tweede is discours een soort taal dat binnen een veld wordt gebruikt, zoals bijvoorbeeld een politiek of medisch veld. De laatste betekenis is het meest concreet en luidt dat discours een manier van spreken is, die betekenis geeft aan ervaringen vanuit een bepaald perspectief. Het perspectief kan bijvoorbeeld een feministisch, Marxistisch, werkgevers-, of milieuactivistendiscours zijn (Fairclough 1995 in Jørgensen & Philips 2002, p. 67).

Discours vormt binnen bijvoorbeeld een discussie de constructie van sociale identiteiten, sociale relaties en systemen van kennis en betekenis. Hoe een discours precies werkt in de sociale praktijk, wordt in de volgende paragraaf middels het driedimensionale model van Fairclough uitgelegd (Jørgensen & Philips 2002).

In een tekst kunnen meerdere discoursen aanwezig zijn. Het discours dat overheerst en bijvoorbeeld de meeste impact heeft op de massamedia (waaronder ook kranten) is een dominant discours. Een andere factor die invloed heeft op de totstandkoming van een dominant discours is de machtsverhouding in de sociale praktijk (Jørgensen & Philips 2002). De relatie tussen tekst, discours en de sociale praktijk wordt in het driedimensionale model verder uitgelegd.

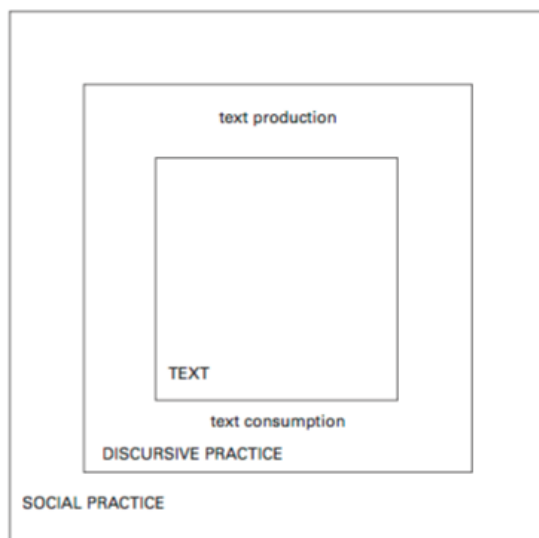
Het tweede begrip dat toelichting dient te krijgen is 'representatie'. In deze scriptie wordt de constructivistische benadering van representatie gehanteerd, waarbij ervan uit wordt gegaan dat betekenis niet vaststaat en tot stand komt door concepten en taal. Cultuurtheoreticus Stuart Hall (2013) geeft door middel van deze benadering een definitie die stelt dat representatie begint met het geven van betekenissen aan allerlei personen, objecten of gebeurtenissen in ons hoofd. Alles in de werkelijkheid is gelinkt aan bepaalde concepten of mentale representaties, wat ervoor zorgt dat we betekenis kunnen geven aan de wereld om ons heen. Zodra men dezelfde clusters van concepten deelt, interpreteren zij de wereld voor een deel hetzelfde en delen ze dezelfde 'cultuur'. Om betekenissen en concepten te delen met anderen is er een gemeenschappelijke taal nodig. Taal is dus naast de mentale representaties een belangrijk systeem dat bijdraagt aan de totstandkoming van betekenis.

Het begrip representatie neemt in deze kritische discoursanalyse een bijzonder positie in, omdat de discussies die worden geanalyseerd beiden over representatie gaan. De discoursen binnen de discussies gaan daardoor ook over representaties. In het geval van de standbeeldendiscussie is er

enerzijds het discours waarin standbeelden worden gezien als een essentie en anderzijds als een constructie. In de Wolkersdiscussie is er enerzijds het discours waarin Wolkers wordt gezien als een representatie van de positieve kanten van de seksuele revolutie, en anderzijds als een representatie van de negatieve kanten van seksuele revolutie.

2.4 Kritische discoursanalyse: het driedimensionale model van Fairclough

Een kritische discoursanalyse wordt gebruikt om de relatie tussen discours en sociale en culturele ontwikkelingen te bestuderen (Jørgensen en Philips, 2002). De methode die in deze scriptie wordt gebruikt voor de analyse is die van Fairclough. In deze analyse wordt er gezocht naar machtsrelaties die in de verschillende teksten domineren. Door deze machtsrelaties aan het licht te brengen, geeft de analyse een inzicht hoe deze discourses de publieke opinie binnen deze discussie kunnen beïnvloeden. Het voordeel van de gekozen methode is dat het in deze scriptie de mogelijkheid biedt om discours als een sociale praktijk te onderzoeken. Het doel is om verbindingen tussen taalgebruik en de sociale praktijk te vinden. Volgens Fairclough bestaat elke situatie waarin taal wordt gebruikt uit drie dimensies: de tekst, de discursieve praktijk en de sociale praktijk. Dit model is te zien in figuur 1. (Jørgensen en Philips, 2002)

Figuur 1: Het driedimensionale model van Fairclough voor kritische discoursanalyse (Jørgensen & Philips 2002, p.68)

Het model is gebaseerd op het idee dat teksten niet los van elkaar begrepen kunnen worden, maar alleen in relatie tot andere teksten of sociale context (Jørgensen en Philips, 2002, p.70). In het model is ook te zien dat de verschillende dimensies invloed op elkaar uitoefenen en er sprake is van samenhang tussen de tekst en sociale en discursieve praktijk.

De dimensie 'tekst' kan de vorm van een gesproken of geschreven tekst aannemen, een visueel beeld zijn of een combinatie van deze vormen. In de analyse van de tekst wordt er gefocust op de linguïstische kenmerken van de tekst. Kenmerken die worden geanalyseerd zijn bevatten onder

andere vocabulaire, grammatica, syntaxis en zinsverband (Jørgensen & Philips 2002, p.69) De analyse van de tekst is ingebed in de analyse van de discursieve praktijk, maar dat geldt ook vice versa (Fairclough 1992 in Jørgensen en Philips, 2002, p. 69).

De ‘discursieve praktijk’ draait om de productie en consumptie van de teksten. Hierbij wordt er gekeken hoe auteurs van teksten voortborduren op bestaande discoursen om een tekst te creëren, en hoe lezers discoursen toepassen op de interpretatie van een tekst. De (ideologische) achtergrond van een krant en informatie over hun lezersgroepen, kan de nodige informatie bieden om iets te zeggen over de discursieve praktijk (Jørgensen & Philips 2002). De discursieve praktijk zorgt ervoor dat teksten de sociale praktijk vormen en door de sociale praktijk worden gevormd.

In de analyse van de ‘sociale praktijk’ wordt er gekeken in hoeverre er in de tekst wordt voortgeborduurd op het bestaande discours rond het onderwerp. Er wordt een door middel van de sociale praktijk ook een beeld gegeven van de bestaande machtsrelaties binnen het onderwerp dat wordt geanalyseerd. Door zowel de tekst als de discursieve en sociale praktijk te analyseren, kan er worden geconcludeerd welke positie de tekst inneemt in de sociale praktijk en of er sprake is van afwijkende machtsverhoudingen (Jørgensen & Philips, 2002).

In hoofdstuk 3 wordt in paragraaf 3.4 uitgelegd hoe het driedimensionale model van Fairclough wordt toegepast in deze kritische discoursanalyse.

2.5 Productie en consumptie van de kranten

Het is voor deze kritische discoursanalyse ook belangrijk om de productie en consumptie van de verschillende kranten onder de loep te nemen. Door naar deze onderdelen van de discursieve praktijk te kijken, kan er iets gezegd worden over hoe lezers de teksten interpreteren, en hoe auteurs voortborduren op bestaande discoursen (Jørgensen & Philips 2002, p.69).

Nieuws, en daarmee ook kranten, spelen een rol in de ‘publieke sfeer’: dat is een onderdeel van het sociale leven waar de hele samenleving toegang tot heeft en waarin de publieke opinie kan worden gevormd (Habermas 1989, in Siapera 2010, p.97). De functie van media in de publieke sfeer is dat zij bijdragen aan de publieke opinie door informatie te verschaffen, een podium te bieden voor verschillende opinies en plaats hebben voor allerlei vormen van debat (Curran, 1991 in Siapera, 2010).

Doordat elk soort groep in de samenleving andere ervaringen heeft met onderwerpen die in het nieuws verschijnen, wordt het nieuws ook door elke groep anders geïnterpreteerd. De lezers van eerste krant die geanalyseerd zal worden, het *Algemeen Dagblad* (verder: *AD*) zijn ‘een dwarsdoorsnede’ van de Nederlandse samenleving (Bakker & Scholten, 2014, p.17). Onder de lezers bevinden zich alle welstandsgroepen in Nederland, en deze zijn binnen de lezersgroep ook gelijkmatig verdeeld. De laagste welstandsgroep heeft binnen de lezersgroep van deze ‘populaire’ krant (Bakker & Scholten, 2014, p. 16) een kleine overhand. Meer dan de helft van de lezers is vijftig jaar of ouder.

Tegenover populaire kranten als het *AD* staan ‘kwaliteitskranten’ zoals *de Volkskrant* en het

NRC Handelsblad (verder: *NRC*) (Bakker & Scholten, 2014, p. 17). De lezersgroepen van de kwaliteitskranten verschillen van de populaire kranten omdat zij voornamelijk bestaan uit hoogopgeleide en welvarende lezers. Twee kwaliteitskranten die in de tweede analyse gebruikt worden, zijn *nrc.next* en *Trouw*. *Nrc.next* is het ‘ochtendzusje’ van *NRC* en *Trouw* is van oorsprong een verzetskrant uit de Tweede Wereldoorlog (Bakker & Scholten, 2014). De lezersgroepen van *nrc.next* en *Trouw* komen op het gebied van welstand overeen met *de Volkskrant* en het *NRC*. De lezers van het *nrc.next* zijn gemiddeld jonger omdat daar de groep van vijftig jaar en ouder bestaat uit 35 procent van de lezers. De oudere groep lezers is in *Trouw* juist meer vertegenwoordigd dan in de andere kwaliteitskranten: met meer dan 70 procent van de lezers. Een krant die weer van een andere categorie is, is het *Nederlands Dagblad*. Het *Nederlands Dagblad* is een kleine krant met een protestantschristelijke invalshoek. Gekeken naar de welstand van de lezers van deze krant, kan het net als het *AD* worden gezien als een dwarsdoorsnede van de Nederlandse samenleving. De verdeling van de leeftijden van de lezers komt ook overeen met die van het *AD*. De lezersgroep tussen de 13 en 19 jaar bedraagt in alle kranten die in dit onderzoek worden meegenomen maximaal 15 procent van het totale aantal lezers.

3. Methode

In dit hoofdstuk worden de keuzes voor het onderzoeksmateriaal en de zoekmethodes die daarbij zijn gebruikt, toegelicht. Daarnaast wordt uitgelegd hoe de gekozen onderzoeksmethode wordt toegepast op het corpus.

3.1 Corpus

Er is in dit onderzoek voor gekozen om nationale kranten te gebruiken, zodat er iets gezegd kan worden over het landelijke discours. Regionale kranten zijn buiten beschouwing gelaten. De kranten die aan bod komen zijn:

- *De Volkskrant*
- *Trouw*
- *NRC Handelsblad*
- *Nrc.next*
- *Algemeen Dagblad*
- *Nederlands Dagblad*

Er is niet bewust gekozen voor bepaalde kranten, maar de zoekmethode heeft ertoe geleid dat deze kranten terugkomen in de analyse. Hoe deze zoekmethode is uitgevoerd, is te lezen in paragraaf 3.3.

3.2 Periode

De artikelen die worden gebruikt voor de standbeeldendiscussie zijn verschenen tussen augustus 2017 en februari 2018. Het startsein van de opnieuw opgelaaide discussie waren de gebeurtenissen in Charlottesville in de Verenigde Staten. De rellen die met de overzeese discussie gepaard gingen, kwamen tot een climax na een protest genaamd de ‘Unite the Right rally’ in augustus 2017, waarbij iemand om het leven is gekomen (Heim 2017). Na de climax is de standbeeldendiscussie door Nederlandse kranten opgepikt en vanuit een Nederlands perspectief voortgezet.

De artikelen die worden gebruikt voor de discussie rond Wolkers stammen allemaal uit oktober 2017. In oktober 2017 verscheen de biografie van Onno Blom over Wolkers, die uitvoerig in de Nederlandse kranten werd besproken. Op 19 oktober verscheen een artikel van De Rek (2017a) voor *de Volkskrant* waarmee de discussie als het ware in gang werd gezet. In zowel *nrc.next* als *Trouw* (Weijts 2017 & Breebaart 2017) werd er expliciet verwezen naar het artikel van De Rek (2017a). Uit de overige artikelen blijkt dat ze zijn geschreven naar aanleiding van de biografie, door impliciet of expliciete verwijzingen naar de biografie dan wel de kritiek van De Rek (2017a).

3.3 Zoekmethode

Om de artikelen te vinden en te selecteren, is er gebruik gemaakt van de online krantenbank 'LexisNexis'. Termen waarop is gezocht voor de standbeeldendiscussie zijn 'standbeelden', 'standbeeld', 'held', 'Van Heutsz' en 'J.P. Coen', zowel los als in combinatie van elkaar. Hoewel de standbeeldendiscussie in Nederland breed is en er allerlei koloniale figuren aan bod komen, is er in de zoektocht naar artikelen over koloniale standbeelden gefocust op de discussies rond Van Heutsz en Coen. De discussies rond standbeelden van koloniale figuren zoals Piet Hein en de reeds in opspraak geraakte Maurits (Jurna, 2018), zijn buiten beschouwing gelaten. De reden om de kritische discoursanalyse te focussen op de discussies rond Van Heutsz en Coen, is dat deze ongeveer in dezelfde periode plaatsvonden als de Wolkersdiscussie, namelijk in het najaar van 2017. De keuze voor twee koloniale figuren is ook gemaakt zodat het onderzoek niet te breed zou worden, in het kader van de richtlijnen voor deze bachelorscriptie.

Termen die voor de discussie over Wolkers zijn gebruikt, zijn 'Wolkers', 'held' en '#MeToo', zowel los als in combinaties. Er is voor Wolkers gekozen omdat hij een canonieke schrijver in Nederland is die in dezelfde periode als de standbeeldendiscussie, in opspraak is geraakt. Al met al zijn Van Heutsz, Coen en Wolkers dus bekende figuren uit de Nederlandse geschiedenis, die in dezelfde periode in opspraak zijn geraakt in de Nederlandse kranten.

Voor elke discussie zijn er rond de twintig artikelen gevonden en er zullen zeker nog meer artikelen over zijn geschreven. Om een selectie te maken is ervoor gekozen om voor elke discussie vijf à zes artikelen te gebruiken. De artikelen variëren van opiniestukken en columns tot recensies en interviews.

Om tot de selectie van vijf artikelen per discussie te komen, is er ten eerste gelet op de frequentie van zoektermen in de artikelen. Op deze manier kon er onderscheid worden gemaakt tussen relevante artikelen en artikelen die voornamelijk over een ander onderwerp gingen. Ten tweede is er gelet op de verschijningsdata zodat er geen artikelen bij zouden zitten die uit een andere periode voortkomen. Tenslotte is er naar de inhoud gekeken waarbij het in het geval van de discussie over Wolkers belangrijk was dat de artikelen ook over Wolkers als schrijver zouden gaan, en niet alleen over zijn geschreven werk. In het geval van de standbeeldendiscussie was het van belang dat de artikelen ook over de discussie in het algemeen zouden gaan, en niet over één specifiek geval.

3.4 Toepassing driedimensionale model Fairclough

Zoals in paragraaf 2.3 is uitgelegd, bestaat de kritische discoursanalyse van Fairclough uit drie onderdelen: een sociale dimensie, een discursieve dimensie en een tekstuele dimensie. De sociale dimensie waarin bestaande machtsrelaties binnen het onderwerp worden becommentarieerd, omvat in deze scriptie het overzicht van de globale discussies rond koloniale standbeelden en de globale discussie rond kunstenaars en schrijvers binnen de #MeToo-beweging. De overzichten van de twee

discussies vormen een kader waarbinnen de discussies die in deze scriptie onder handen worden genomen, betekenis krijgen. De sociale dimensie komt voornamelijk terug in de inleiding (hoofdstuk 1), omdat in dat hoofdstuk de twee discussies worden uitgelegd en de positie van Nederland daarin wordt vastgesteld.

De discursieve dimensie draait om de productie en consumptie van de gekozen kranten. Hun eventuele achterliggende ideologie, hun lezersgroepen en hun functie in de maatschappij worden in het theoretische kader (hoofdstuk 2, paragraaf 2.4) toegelicht. Het is van belang dat de discursieve dimensie wordt behandeld, omdat al deze kenmerken van de kranten bijdragen aan het discours dat wordt uitgedragen door hun teksten.

De tekstuele dimensie wordt behandeld in de twee analyses maar is tegelijkertijd ook ingebed in de discursieve en sociale dimensie. Er wordt bij deze analyse vooral op de talige kenmerken van de tekst gefocust, zoals welke woorden er worden gebruikt om een historisch figuur te beschrijven. Om machtsstructuren aan te wijzen in de teksten wordt er ook gekeken naar welke stemmen aan het woord komen, en of deze in een directe of geparafraseerde vorm voorkomen. In de conclusie kan worden vastgesteld of de gevonden machtsstructuren voortborduren op het bestaande discours in de sociale praktijk of niet.

Er worden tenslotte drie subthema's gebruikt om beide analyses een heldere structuur te geven. De subthema's zijn: heldenstatus, internationaal perspectief en moraal. Er is voor deze thema's gekozen omdat het thema's zijn die in beide discussies terugkomen, en zo het vergelijkende aspect van dit onderzoek wordt versterkt. Binnen het thema 'heldenstatus' wordt er vooral op woordniveau naar de tekst gekeken, binnen het thema 'internationaal perspectief' naar verschillende stemmen die aan bod komen en binnen het thema 'moraal' naar de inhoudelijke boodschap die de auteur uitdraagt met het artikel. Op deze manier worden de teksten van beide discussies structureel op verschillende niveaus geanalyseerd.

4. Analyse standbeeldendiscussie

4.1 Dominant discours

Om te analyseren welke posities in het discours domineren en welke marginaal zijn, zijn zo'n twintig artikelen over de standbeeldendiscussie gelezen. Ze zijn afkomstig van het *Algemeen Dagblad*, de *Volkskrant*, *NRC Handelsblad*, en het *Nederlands Dagblad*. De meeste krantenartikelen en opiniestukken zijn vanuit een specifieke positie geschreven. De kritische stem is in de minderheid en komt alleen in een ingebedde en geparafraseerde vorm terug. Daarbij valt het op dat er nauwelijks stemmen zijn die zonder voorbehoud pleiten voor het verwijderen van koloniale standbeelden. De stem die ondubbelzinnig vóór het behoud van koloniale standbeelden is, komt evenmin veel aan bod. Uiteindelijk monden de meeste artikelen toch uit in het behoud van koloniale standbeelden. Aan de hand van de samenhangende thema's 'heldenstatus', 'internationaal perspectief' en 'moraal', wordt de structuur van het discours toegelicht.

4.2 Analyse van de artikelen

4.2.1 Heldenstatus

Het eerste onderdeel van de kenmerkende structuur van het discours gaat over hoe de koloniale figuren worden neergezet in de verschillende artikelen. Uit de analyse is gebleken dat de auteurs ze als 'helden van vroeger' beschrijven, en ze met de kennis van nu niet dit label zouden geven. Ondanks dit voornemen gebruiken auteurs en partijen die aan bod komen in de artikelen regelmatig het woord 'held', en wordt er niet gekozen voor een neutrale term. De heldenstatus die Van Heutsz en Coen vroeger toegewezen hebben gekregen, wordt mede door deze woordkeuze in stand gehouden. De volgorde van de artikelen in de analyse binnen dit thema, wordt bepaald door de mate waarin ze overeenkomen met de structuur van het discours.

Het ontbreken van neutrale termen is het opvallendst in het eerste artikel van *de Volkskrant* (Van de Loo, 2017). Van de Loo (2017) is in haar opiniestuk waarin ze pleit voor het behoud van standbeelden niet zuinig met de term 'held':

In 2017 is het negentig jaar geleden dat oud gouverneur-generaal J.B. van Heutsz (1851-1924) een staatsbegrafenis kreeg. Met die zeldzame eer werd hij drie jaar na zijn dood verheven tot nationale held. Nu geldt hij als foute koloniaal bij uitstek. Waarom gaat Nederland zo krampachtig om met koloniale helden?

In de bovenstaande passage worden drie benamingen gebruikt voor Van Heutsz. De eerste benaming is 'nationale held', de tweede 'foute koloniaal' en de derde 'koloniale held'. Ze stelt dat de staat door Van Heutsz een staatsbegrafenis te geven, hem heeft verheven tot een nationale held. Van de Loo

schrijft daarna dat hij nu ‘geldt’ als een ‘foute koloniaal’, wat het doet lijken alsof dit een algemeen geldende norm is. Het is niet duidelijk wie de norm stelt, en of zijzelf deze norm bekrachtigt. Doordat de auteur in haar volgende zin de woorden ‘koloniale helden’ toepast, wordt het idee neergezet dat Van Heutsz als ‘fout’ bekend staat, maar ondanks alles wél een held is.

In een volgende passage toont de auteur aan dat de Nederlander van de twintigste eeuw Van Heutsz ‘toen’ als held zag, maar ze gebruikt zelf geen neutralere term dan ‘held’:

Van alle koloniale helden – degenen die toen als zodanig werden vereerd en gedecoreerd – ligt Van Heutsz het dichtste bij onze tijd

De auteur noemt zowel de positieve als de negatieve kanten van Van Heutsz, om zo te laten zien dat zij deze zaak met een genuanceerde blik bekijkt. De keerzijde van de acties van Van Heutsz worden echter summier en eufemistisch beschreven, terwijl in de beschrijving van de positieve kanten taalgebruik met een nationalistische ondertoon wordt gehanteerd. Ze behandelt beide kanten van het verhaal, maar ze behandelt de kanten niet gelijk. Door de verschillende kanten ongelijk te behandelen en te beschrijven, komt de nadruk te liggen op wat Van Heutsz heeft betekend voor Nederland, waardoor zijn heldenstatus in stand wordt gehouden. Een paar voorbeelden van haar argumentatie zijn ‘ondanks de toenmalige kritiek domineerde de verering’ en:

De monumenten waren tekenen van bewondering [...]. Het waren tekenen van waardering voor hetgeen Van Heutsz tot stand had gebracht, op zijn manier en met zijn methoden. Die waren bepaald niet wat wij nu wenselijk en prettig vinden.

De keuze voor het woord ‘methoden’ zorgt ervoor dat Van Heutsz’s acties niet als negatief maar als iets pragmatisch worden beschreven. Verwoordingen als ‘niet prettig’ en ‘niet wenselijk’ verbergen de ernst van de werkelijke gebeurtenissen. Door de acties van Van Heutsz niet expliciet te benoemen en benamingen te gebruiken die de lezer niets laten zien van het militaire geweld, wordt zijn heldenstatus vrijwel niet aangetast.

Het gebrek aan neutrale termen is ook in het krantenartikel van de redacteur Eefje Oomen (2017) van het *Algemeen Dagblad* (verder: *AD*) terug te zien. Het artikel is geschreven naar aanleiding van een interview met een geschiedenislerares, die vindt dat standbeelden en straatnamen die verwijzen naar koloniale figuren moeten blijven. Hoewel de toon in dit artikel minder nationalistisch is dan in het artikel van Van de Loo (2017), geeft ze koloniale figuren wel benamingen als ‘zogeheten helden van vroeger’ en ‘grootheden die bij nader inzien misschien niet zo groot waren’.

De geïnterviewde geschiedenislerares wordt neergezet als iemand met veel kennis over de geschiedenis doordat haar onderwijservaring- en kwaliteiten in het vak worden bestempeld:

Liesbeth Dirks (geschiedenisleraar van 2016, al 32 jaar in het onderwijs) volgt het nieuws op de voet en bespreekt het 't liefst vers-van-de-pers in de klas.

Doordat de lerares wordt neergezet als deskundige heeft ze met haar visie op de heldenstatus van koloniale figuren zoals Coen veel aanzien. Haar uitspraken dragen bij aan de structuur van het discours omtrent de heldenstatus, omdat ze in haar verwoordingen benamingen als 'die helden' gebruikt:

Toch wil ze duidelijk zijn: de monumenten kunnen blijven. "Als we al die namen uit de openbare ruimte halen, zijn we bezig onze geschiedenis weg te moffelen. Daar geloof ik niet in. Want die helden verwijzen naar allerlei hoofdstukken in onze historie die Nederland wel hebben gemaakt tot wat het nu is."

Hoewel de auteur in de passage hierboven duidelijk een positieve benaming gebruik voor koloniale figuren, wijst ze de lezer er vervolgens op dat het woord 'held' vermeden moet worden. Haar advies is paradoxaal met haar eigen uitspraken omdat ze zelf geen neutraal begrip gebruikt. De zin waarin de auteur de koloniale figuren 'die helden' noemt, is tenslotte ook als een quote gebruikt in het artikel, waardoor er nadruk op die term komt te liggen.

In het tweede artikel van *de Volkskrant*, een krantenartikel geschreven door de journalist Bart Dirks (2017), komen verschillende stemmen binnen de standbeeldendiscussie aan het woord. In dit artikel komt kritiek op het beeld van Coen alleen door middel van een parafraze aan bod: 'Een massamoordenaar verdient geen standbeeld, luidde de aanklacht.' De stemmen die tegen het weghalen van het standbeeld zijn komen wél direct aan het woord. De stem die pleit voor het behoudt van de standbeelden, heeft in dit artikel dus meer macht dan de tegenstanders.

Het woord 'held' wordt net als in de artikelen van Van de Loo (2017) en Oomen (2017) niet vermeden. De eerste benaming die koloniale figuren van de auteur krijgen toegewezen is 'zeehelden met een VOC-mentaliteit'. Later komt het woord 'held' terug in een vraag van de auteur aan een medewerker van een adviesorganisatie: 'Als helden van hun voetstuk vallen, moet hun beeltenis dan weg uit parken en pleinen?'. Concluderend draagt het artikel bij aan de heldenstatus rondom koloniale figuren doordat het woord 'held' wordt gebruikt, en doordat voornamelijk de stemmen die voor het behoud van standbeelden zijn, direct aan bod komen.

Hoogleraar geschiedenis en vaste columnist van het *Nederlands Dagblad* George Harinck gebruikt in tegenstelling tot de artikelen die tot nu toe zijn geanalyseerd, niet het woord 'held'. De auteur gebruikt in zijn tekst (Harinck, 2018) eenmaal de neutrale term 'personen' om koloniale figuren aan te duiden, maar beschrijft J.P. Coen ook met een eufemistische toon:

Over de zuil van Trajanus in Rome bijvoorbeeld spreken we geen kwaad woord. Maar hoe antiek en uniek ook, Trajanus was een mensenslachter waar Jan Pieterszoon Coen een kleine jongen bij was.

Nergens in het artikel worden de oorlogsmisdaden van J.P. Coen of Van Heutsz vermeld. De eufemistische toon komt nog tweemaal terug door J.P. Coen ‘koloniaal heerser avant la lettre’ te noemen, en de pacificatie waar Van Heutsz aan heeft bijgedragen, tussen aanhalingstekens te zetten. Hoewel J.P. Coen en Van Heutsz niet letterlijk ‘helden’ genoemd worden, wordt er dus ook geen directe afstand van de heldenstatus gedaan.

In het opinieartikel haalt de auteur allerlei standbeelden aan, niet alleen van koloniale figuren maar ook van schrijvers, uitvinders, en kunstenaars. Harinck laat met een voorbeeld zien dat sommige personen onterecht een beeld hebben gekregen. Het voorbeeld dat wordt genoemd gaat over een uitvinder die later niet de werkelijke uitvinder bleek te zijn. Hoewel het voorbeeld van de uitvinder ook om een kwestie van nationale trots gaat, is de vraag of iemand wel of niet de werkelijke uitvinder is, geen politieke of morele kwestie. Doordat de koloniale standbeelden in hetzelfde rijtje worden geplaatst als standbeelden van uitvinders, worden ‘fouten’ die zijn gemaakt door het plaatsen van standbeelden ook in hetzelfde rijtje gezet. Door de (mis)plaatsing van de koloniale figuren in het rijtje wordt de standbeeldendiscussie meer neergezet als een kwestie van vergissing, dan een kwestie die draait om botsende visies op Nederland om moet gaan met het koloniale verleden.

De Indonesische kunstenaar Iswanto Hartono neemt in zijn opinieartikel voor het *NRC Handelsblad* (verder: *NRC*) (Hartono, 2017) een aparte positie in binnen het discours rond de heldenstatus van koloniale figuren. Dit artikel is het enige artikel waarin de stem aan het woord is die spreekt vanuit het perspectief van een voormalige door Nederland gekoloniseerd land. Coen wordt door Hartono niet als held neergezet, maar als iemand die ‘schaamte’ oproept over het optreden van Nederland in Indonesië. Daarnaast beschrijft Hartono J.P. Coen als een ‘schurk’ die ondanks alles wel het een en ander heeft betekend voor zowel Nederland als Indonesië. Hartono laat in zijn stuk zien dat er verschillende stemmen zijn in de betreffende kwestie, door tegenstellingen te gebruiken als ‘haat’ en ‘bewondering’ jegens Coen. Hij benoemt de negatieve kant van J.P. Coen, maar besteedt ook veel aandacht aan wat Coen voor Nederland en Indonesië heeft betekend. Doordat Hartono beide kanten van het verhaal terug laat komen, wordt de heldenstatus door hem deels in stand gehouden: Coen was een oorlogsmisdadiger, máár heeft ook veel betekend.

4.2.2 Internationaal perspectief

Het tweede onderdeel van de structuur van het discours draait om het internationale perspectief in de verschillende artikelen. Het internationale perspectief dat terugkomt bevat vergelijkingen met het buitenland, die vooral worden gebruikt om te laten zien waarom Nederland ‘beter’ met de discussie omgaat dan andere landen. Een voorbeeld dat meerdere keren terugkomt, is de gebeurtenissen in

Charlottesville in de Verenigde Staten rondom het standbeeld van Robert E. Lee. De volgorde van de artikelen in de analyse binnen dit thema wordt net als in de vorige paragraaf, bepaald door de mate waarin ze overeenkomen met de kenmerkende structuur van het discours.

Bart Dirks (Dirks, 2017) opent zijn artikel voor *de Volkskrant* door aan te kaarten hoe internationaal de discussie is: 'Betwiste standbeelden, ze staan in de VS, Zuid-Amerika, Oost-Europa en Nederland'. Later gebruikt hij de mening van Nelson Mandela om te laten zien hoe er in andere landen gedacht wordt over het neerhalen van standbeelden, en om de morele boodschap die hij probeert uit te dragen, te rechtvaardigen. Doordat Mandela een figuur is met veel aanzien, heeft zijn stem veel macht in dit stuk. Mandela 'was fel gekant tegen het neerhalen van omstreden monumenten': dit komt overeen met de Nederlandse compromis van het bordjes, waar in dit artikel door een adviesorganisatie voor wordt gepleit.

Na het voorstel van het compromis wordt tevens door Dirks gezegd dat het 'vreselijk' is dat de discussie in Charlottesville 'zo extreem wordt uitgevochten'. Door de 'wij' versus 'zij' visie komt de kenmerkende structuur van het discours, en daarmee de machtsstructuur waarbij Nederland de dominante partij is, ook in dit artikel terug.

In het artikel van het *AD* (Oomen, 2017) laat de auteur merken dat Nederland door bordjes te plaatsen, anders omgaat met de discussie dan de Verenigde Staten:

Het is een compromis. En dat is zéker iets heel Nederlands, maar wel iets waarop we best trots kunnen zijn, vind ik. Misschien is het juist door dit soort oplossingen dat het hier niet zo uit de hand loopt als in de VS.

Door deze vergelijking wordt er een beeld geschetst waarin Nederland 'beschaafder' omgaat met de discussie dan bijvoorbeeld de Verenigde Staten, omdat het er hier geweldloos en met compromissen aan toe gaat. De machtsstructuur hier is dat de Nederlandse manier wordt neergezet als een 'betere' manier. Door het woord 'trots' in combinatie met 'iets heel Nederlands', krijgt de uitspraak van Oomen (2017) een nationalistische ondertoon.

In het artikel van het *NRC* (Hartono, 2017) wordt de discussie in Nederland niet vergeleken met anderen landen, behalve met Indonesië. Dat de discussie in Indonesië op dit moment niet zo leeft als in Nederland blijkt uit het voorbeeld over de Gouden Koets:

Niet alleen Nederland heeft een Gouden Koets, in Indonesië rijdt ook nog steeds adel rond in gouden koetsen. Maar anders dan in Nederland zijn ze niet controversieel.

Opvallend genoeg was er na de periode van Soeharto zelfs een opleving van het gebruik van koloniale namen voor straten en restaurants (Hartono, 2017). Door de situatie in Indonesië in beeld te

brengen, laat Hartono zien dat het niet nodig is om het beeld van Coen weg te halen (zoals in andere landen gebeurt), omdat in Indonesië daar blijkbaar helemaal niet zo mee bezig is als Nederland.

Van de Loo (2017) focust zich in haar stuk als enige auteur van de geanalyseerde artikelen louter op Nederland. Er wordt in dit artikel van *de Volkskrant* geen enkele vergelijking met andere landen gemaakt, en ook naar geen enkel ander land verwezen. Doordat er geen voorbeelden aan bod komen van hoe andere landen met de discussie omgaan, ligt de focus honderd procent op de ‘Nederlandse oplossing’ zoals het in het artikel van Oomen (2017) wordt genoemd, waarbij standbeelden blijven maar er wel aandacht wordt besteed aan de zwarte bladzijdes van de kolonisatieperiode.

Harinck (2018) focust zich net als Van de Loo (2017) zijn artikel voor het *Nederlands Dagblad* voornamelijk op de geschiedenis van, en de discussie over standbeelden in Nederland. Het verloop van de standbeeldendiscussie in Nederland wordt niet vergeleken met andere landen, behalve met een voorbeeld van de zuil van Trajanus in Rome:

Elk standbeeld is bedoeld om aan alle discussies een einde te maken. Maar eigenlijk kun je over elk standbeeld twisten. We doen het alleen niet altijd. Over de zuil van Trajanus in Rome bijvoorbeeld spreken we geen kwaad woord.

Het bovenstaande voorbeeld geeft het idee dat de discussie in Nederland niet nodig is omdat er over beelden van grotere oorlogsmisdadigers (zie paragraaf 1.2.1) geen negatief woord wordt uitgesproken. De vergelijking van de Nederlandse standbeelden met de zuil van Trajanus is echter niet op zijn plek omdat de zuil uit de 2^e eeuw stamt, terwijl de Nederlandse standbeelden van J.P. Coen en Van Heutsz in de 19^e en 20^e eeuw zijn geplaatst. De achterliggende geschiedenis van de Nederlandse koloniale figuren ligt in vergelijking met die van Trajanus relatief dicht bij de huidige tijd, waardoor het sneller discussies oproept dan iets dat al 1800 jaar geleden is.

4.2.3 Moraal

De morele boodschap die in de structuur van het discours wordt uitgedragen is dat we standbeelden niet weg moeten halen omdat het de geschiedenis niet verandert. Daarbij wordt het wel van belang gezien dat men de donkere kant van de geschiedenis erkent, en de discussie over dergelijke standbeelden niet uit de weg gaat. De discussie zelf wordt als iets ‘gevoelig’ en ‘emotioneels’ neergezet, voornamelijk in negatieve zin. Tenslotte komt de stem die zegt dat de standbeelden weggehaald moeten worden in geen van de artikelen direct aan het woord.

In het artikel van Oomen (2017) wordt door de geschiedenislerares die aan het woord komt, de grootste pleidooi voor het behoud van standbeelden gehouden:

Toch wil ze duidelijk zijn: de monumenten kunnen blijven. ‘Als we al die namen uit de openbare ruimte halen, zijn we bezig met onze geschiedenis weg te moffelen. Daar geloof ik niet in’.

Naast ‘wegmoffelen’ wordt in het artikel van Oomen (2017) ook het woord ‘schoonvegen’ door de lerares gebruikt als iets dat voorkomen moet worden. Het woord ‘wegmoffelen’ heeft de associatie dat er iets stiekem moet worden verstoep voor anderen, in dit geval de Nederlandse geschiedenis. ‘Schoonvegen’ geeft juist het idee dat Nederland moet worden ontdaan van vuiligheid, wat in deze discussie verwijst naar de schaduwzijde van de koloniale geschiedenis. De lerares keer zich tegen beide vormen waardoor de nadruk komt te liggen op het behoud van de standbeelden.

De emoties die in deze discussie aanwezig zijn, worden door de lerares in het artikel neergezet als een moeilijk punt dat mensen die voor het behoud van standbeelden zijn, belemmert om zich uit te kunnen spreken:

De docent aan het Schoonhovens College realiseert zich dat haar mening opnieuw tot debat zal leiden. ‘Ik zal na dit artikel wel weer twee weken bezig zijn om alles nog eens uit te leggen. Het ligt allemaal zo gevoelig.’

Tenslotte vindt de geschiedenislerares wel dat er aandacht moet worden besteed aan de schaduwkant van de kolonisatieperiode, dus pleit zij voor een plaquette met daarop de achterliggende geschiedenis van de betreffende koloniaal figuur.

Van de Loo (2017) zet de trend van het schoonmaken als metafoor door, door de titel ‘Poets historie niet schoon, maar stel vragen’. Het weghalen van beelden noemt zij een ‘gevaarlijke wegmaakwoede’, omdat daardoor de geschiedenis volgens haar vergeten kan worden (Van de Loo, 2017). Door deze bewoordingen wordt het weghalen als iets onnodigs en dreigends neergezet. Er wordt in dit artikel ook gefocust op het belang van de discussie waarin er moet worden stilstaan bij de achterliggende geschiedenis, en moet worden beseft welke rol Nederland in tijden van kolonisatie heeft gespeeld.

Uit het stuk van Van de Loo (2017) blijkt tevens dat ze het debat omtrent de standbeelden ‘krampachtig’ vindt. Het ‘huidige verguizen’ wordt door de auteur ook als een ‘kramp’ beschreven. De woorden ‘kramp’ en ‘krampachtig’ hebben een connotatie van pijn en een onprettig gevoel, wat geassocieerd kan worden met negatieve gevoelens. Van de Loo keert zich dus tegen een debat vol negatieve gevoelens en pleit voor een debat waarin er meer vragen worden gesteld over ‘het hoe en waarom’ (Van de Loo, 2017).

Het compromis van de plaquette bij het beeld lijkt populair te zijn onder de auteurs. Zo wordt er net als in het artikel van Oomen (2017), in het artikel van Dirks (2017) door zowel een adviesorganisatie voor de openbare ruimte in Den Haag, als een Leidse historicus, gepleit voor ‘een meer kritische tekst op een plaquette’ waar ook de ‘duistere kant’ wordt vermeld.

De emoties die in deze discussie een rol spelen, worden net als in de artikelen van Van de Loo (2017) en Oomen (2017) neergezet als een punt dat het debat bemoeilijkt. De directeur van het Westfries Museum die tegen het weghalen is, komt in het artikel uitgebreid aan het woord, en beschrijft de discussie als volgt: ‘Het leidde tot een debat met veel emotie en weinig argumenten’ (Dirks, 2017). Doordat ‘veel emotie’ en ‘weinig argumenten’ in één zin worden genoemd, kunnen de twee onderdelen met elkaar in verbinding worden gebracht door de lezer. Het effect van de verbinding is dat emoties worden neergezet als iets dat een negatieve invloed heeft op de inhoud van de discussie in zijn geheel.

Hartono (2017) deelt de overheersende morele boodschap om standbeelden niet weg te halen, maar vindt het wel belangrijk dat er ook aandacht wordt besteed aan de zwarte pagina’s van de kolonisatieperiode:

Het is niet nodig om het beeld van Coen in Hoorn van zijn sokkel te halen. Benoem wie hij was, maak begrijpelijk wat hij naliet, zet de technologie in, maak de geschiedenis actief en laat vooral verschillende perspectieven naast elkaar bestaan.

De Indonesische kunstenaar (Hartono, 2017) constateert dat er sprake is van emoties binnen de discussie in zowel Nederland als Indonesië, maar ziet het anders dan de andere auteurs niet als hekelpunt maar juist als iets waar meer aandacht aan moet worden besteed:

Nederland en Indonesië hebben hun eigen geschiedenis en cultuur, maar ook gezamenlijke gevoeligheden. Ik wil dat verleden bevragen, een dialoog op gang brengen.

In zijn column voor het *Nederlands Dagblad* schrijft Harinck (2018) maakt hij een punt waarin hij stelt dat het niet uitmaakt of koloniale standbeelden blijven staan of niet, omdat zij een ‘restant’ zijn van een ‘kortstondige mode’. Anders dan de andere auteurs gebruikt hij dit argument juist om het weghalen van standbeelden te rechtvaardigen: ‘Die publieke herinnering aan het kolonialistisch vertoon uitwissen is dus niet zo rampzalig als soms wordt beweerd.’ Hij vertegenwoordigt niet de stem die pleit voor het weghalen van standbeelden, maar verdedigt hen op deze manier wel.

5. Analyse Wolkersdiscussie

5.1 Dominant discours

Net als in het geval van de analyse van de standbeeldendiscussie, zijn er zo'n twintig artikelen gelezen om te analyseren welke posities in het discours domineren en welke marginaal zijn. Ze zijn afkomstig van *de Volkskrant*, *nrc.next*, en *Trouw*. Wat ten eerste opvalt is dat een deel van de artikelen direct naar het artikel van De Rek (2017) in *de Volkskrant* verwijst, omdat haar artikel als startpunt van de discussie rond Jan Wolkers en de #Me-Too-beweging wordt gezien. De stemmen die niet de focus leggen op Wolkers' seksueel grensoverschrijdend gedrag als keerzijde van de revolutie die hij in gang heeft gezet, zijn in de minderheid. Wat ook opvallend is, is dat de stem die kritiek op Wolkers' gedrag levert, in de artikelen vooral wordt geparafraseerd en weinig direct aan het woord komt. Daarbij valt op dat er geen stemmen aan de orde komen die de rol van Wolkers als invloedrijke schrijver volledig in de ban doen. Hoewel Wolkers in het kader van #MeToo uitgebreid wordt besproken, komt hij in de meeste stukken als een belangrijke schrijver naar voren. Aan de hand van de thema's 'canonieke status', 'internationaal perspectief' en 'moraal', wordt de structuur van het discours toegelicht.

5.2 Analyse van de artikelen

5.2.1 Canonieke status

Een van de onderdelen van de kenmerkende structuur van het discours gaat over in hoeverre Jan Wolkers als een 'held' wordt neergezet in de verschillende artikelen, in de vorm van een canonieke schrijver. Uit de analyse is gebleken dat de auteurs Wolkers als een persoon zien die veel heeft bijgedragen aan de seksuele revolutie in Nederland door zijn werk, maar wel iemand is met twee 'gezichten'. Wolkers wordt vooral als grote schrijver gezien, maar deze status ligt onder vuur doordat hij door acties in zijn privéleven in verbinding wordt gebracht met de #MeToo-beweging. Er wordt door de auteurs niet uitgesloten dat de #MeToo-beweging negatieve invloed heeft op zijn status als canonieke schrijver, ook al houden zij die zelf voor een deel in stand. De volgorde van de artikelen in de analyse op het gebied van 'canonieke status' wordt bepaald door de mate waarin ze overeenkomen met de kenmerkende structuur van het discours.

Het artikel waarmee de Wolkersdiscussie in gang is gezet is het interview met de auteur van de biografie over Wolkers, Onno Blom, geschreven door Wilma de Rek (2017a) namens *de Volkskrant*. Wolkers krijgt in het artikel door de kritische vragenstelster De Rek en oude vriend en biograaf Blom, twee 'gezichten' toegeschreven: 'die lieve opa Wolkers' versus 'agressieve testosteronbom' (De Rek, 2017a).

In het artikel probeert De Rek in haar vraagstellingen de heldenstatus van Wolkers steeds onderuit te halen, maar Blom verdedigt zijn vriend Wolkers zoveel mogelijk en geeft hij De Rek zo min mogelijk details die ze in verband kan brengen met #MeToo. Een voorbeeld hiervan is te zien in

zijn antwoord op de vraag 'Is Wolkers voor jou niet van een voetstuk gevallen?', waarop Blom antwoordt: 'Nee. Hij is ook niet uitgegroeid tot mijn ultieme held'. Wolkers is niet uitgegroeid tot 'de ultieme held' van Blom, maar staat ondanks alles nog wel op een voetstuk, waardoor zijn canonieke status in stand wordt gehouden. Een ander voorbeeld waarin Blom Wolkers verdedigt, is als De Rek vraagt naar het 'vrouwenprobleem' en hij antwoordt: 'probleem, probleem... hoezo?'

De Rek laat de passage waarin de schaduwkant van Wolkers wordt besproken, na enkele vragen aan Blom over zijn eigen leven aan bod komen:

De beminnelijke opa die in de achtertuin van zijn Texelse villa de egeltjes te eten geeft en zijn derde echtgenote Karin omhelst, blijkt ook een agressieve testosteronbom, een sadist die in het laboratorium ratten mishandelt en een buitengewoon jaloerse minnaar.

In de bovenstaande passage komt een kenmerkende structurering van het discours terug omdat de tegenstelling 'lieve opa' versus 'agressieve testosteronbom' wijst op de twee kanten van Wolkers. De 'lieve opa' verwijst naar het beeld van Wolkers dat op de nationale televisie is gevormd. Door het woord 'opa', wordt Wolkers geassocieerd als onderdeel van een 'familie' of als iemand die 'bij ons hoort'. De familieterm 'opa' laat Wolkers onderdeel zijn van een groter geheel, in dit geval misschien zelfs van de Nederlandse cultuur. De benaming 'agressieve testosteronbom' roept daarentegen connotaties op die Wolkers als persoon vervreemden. De oorsprong van de term 'agressieve testosteronbom' refereert naar een groep mannen die zich op oudjaarsavond 2015 in Keulen, schuldig hebben gemaakt aan een reeks delicten op het gebied van seksueel geweld (Van der Laan, 2016). De term is destijds geïntroduceerd in de media door onder andere PVV-leider Geert Wilders om de groep mannen van Noord-Afrikaanse afkomst te beschrijven. Associaties die bij het gebruik van de term in de context van de Wolkersdiscussie ontstaan, zijn 'seksueel geweld', maar ook 'vreemdeling(en)' omdat men met die term toentertijd in de media verwees naar de mannen met een andere culturele afkomst. Doordat seksueel geweld wordt gecombineerd met een 'vreemde' associatie, wordt seksueel geweld tegen vrouwen als iets neergezet dat niet is genormaliseerd in de (literaire) cultuur. Samengevat verwijst 'die lieve opa' naar iets 'eigens' en 'agressieve testosteronbom' naar iets 'vreemds' dat geen onderdeel is van de nationale cultuur.

Na deze passage, tussen de vragen van De Rek door, komt er een vraag die geformuleerd is op basis van een bepaalde aanname die wordt gepresenteerd als een algemeen geldende norm. Het gaat om de vraag: 'Is Wolkers voor jou niet van een voetstuk gevallen?', waardoor de lezer kan aannemen dat dat voor sommigen wel geldt. De Rek had ook kunnen vragen of Wolkers nog een canonieke schrijver voor Blom was, maar ze heeft gekozen voor een negatieve formulering.

Onno Blom is in zijn antwoorden overwegend lovend over Wolkers en houdt vast aan het beeld van Wolkers als canonieke schrijver. Hij prijst het werk van Wolkers, maar gebruikt ook

woorden om Wolkers te beschrijven die een positief beeld geven. Voorbeelden van positieve woorden die de status van Wolkers in stand houden zijn ‘een ongelooflijk leuke man’, maar ook:

‘Wolkers is warmte, voor mijn gevoel. Vitaliteit. Helderheid ook. Een Hollandse meester’

‘Hollandse meester’ is een benaming die in de andere artikelen niet meer terugkomt, maar de status als canonieke schrijver van Wolkers wel het beste weergeeft. Wolkers was naast schrijver ook schilder en dat is waar deze benaming ook naar verwijst. ‘Hollandse meesters’ is typisch een nationale term die wordt gebruikt voor belangrijke schilders uit de Gouden Eeuw, zoals Vermeer en Rembrandt. Door Wolkers deze benaming te geven, wordt hij neergezet als een belangrijk figuur in de Nederlandse cultuur dat net als ‘lieve opa’ iets ‘eigens’ is.

Onno Blom blijft Wolkers in het interview verdedigen door ook het seksuele geweld te verbloemen. De Rek wijst alleen niet alleen door het gebruik van de term ‘agressieve testosteronbom’ op het seksueel geweld. Ze toont namelijk aan dat Wolkers zich schuldig heeft gemaakt aan incest en geweld gebruikte tegenover zijn vrouw. Onno Blom reageert op de beschuldiging door het met humor af te doen en het om te draaien naar iets ‘positiefs’, waardoor een moreel oordeel achterwege blijft:

Brede grijs: ‘Ik heb zelf geen zusje. Incest komt toch in de beste families voor? [...] Hij is gefascineerd door zijn moeder, en dan niet alleen in geestelijke maar ook in fysieke zin, en volgens mij zijn dat soort gevoelens taboe. Wolkers heeft dat taboe duidelijk doorbroken’.

Twee dagen nadat het interviewartikel van De Rek verscheen, werd er een opinieartikel van haar in *de Volkskrant* gepubliceerd waarin ze direct de verschijning van de biografie in de #MeToo-beweging plaatste. In haar opinieartikel stelt De Rek (2017b) dat het toevallig is dat deze biografie in tijden van #MeToo verschijnt. Dit artikel ondersteunt aan de ene kant het beeld van Wolkers als ‘agressieve testosteronbom’ door Wolkers een ‘satéstokje’ te noemen die ‘het ene stukje vlees na het andere aan de prikker kreeg’ (De Rek, 2017b). Door de metafoor van het satéstokje wordt Wolkers neergezet als iemand die kan toeslaan of schade kan toe brengen door ‘te prikken’. De overeenkomst met ‘testosteronbom’ is dat een ‘bom’ kan ontploffen en daarmee dingen (in dit geval mensen) schade toebrengt. Aan de andere kant maakt de huiselijke metafoor ‘satéstokje’ het seksuele geweld waar het over gaat tot iets ‘alledaags’ en ironisch, waardoor de kwestie wordt verzacht. Daarnaast worden vrouwen hier beschreven met de metafoor ‘stukjes vlees’, wat bepaald geen feministisch perspectief representeert. In vergelijking met haar interviewartikel is De Rek (2017b) in haar column veel minder kritisch over Wolkers en de #MeToo-beweging, en doet ze de situatie juist af met humor en ironie.

Vaste columnist Christiaan Weijts van *nrc.next*, heeft een dag na verschijningsdatum van het artikel van De Rek (2017a) een column geschreven waarin hij de discussie die De Rek in gang heeft gezet, voortzet. Hoewel de column maar een vijfde van het woordenaantal van het artikel van De Rek

bevat, wordt er een aantal punten aangehaald die overeenkomen met de structuur van het discours binnen het thema ‘canonieke schrijver’.

De columnist opent zijn stuk met citaten van De Rek (2017a), waaronder de benaming ‘agressieve testosteronbom’. Door met deze term die staat voor iets ‘vreemds’ en verwijst naar seksueel geweld te openen, komt de stem die kritiek levert op Wolkers indirect aan het woord. Weijts wijdt in de rest van het artikel niet uit over het seksuele geweld waarmee Wolkers door De Rek in verbinding wordt gebracht. De keer dat seksueel geweld als begrip wel expliciet wordt genoemd, is wanneer Weijts het in verbinding brengt met taboes op seksualiteit, die in ‘andere landen’ ‘groter zijn dan bij ons’ (Weijts, 2017).

In de volgende alinea laat Weijts (2017) zien dat Wolkers ook positieve aandacht krijgt, waaruit blijkt dat er een status van ‘canonieke schrijver’ aanwezig is. Weijts legt vooral de focus op wat Wolkers heeft betekend voor de seksuele revolutie in Nederland, en waarom de #MeToo-beweging voor een nieuwe voor van ‘preutsheid’ zorgt. De bijdrage aan de seksuele moraal in Nederland waar Wolkers voor wordt geprezen is een voorbeeld van seksueel nationalisme (Andeweg, 2015).

Wat echter wel wordt aangekaart, is dat het de #MeToo-discussie zijn status deels aan het wankelen heeft gebracht:

Helemaal vrij van ongemak voelt het niet, het massale eerbetoon aan Wolkers in de media, precies in de dagen dat #MeToo onze tijdlijnen vult.

De woorden ‘massale eerbetoon’ geven een beeld dat Wolkers bij de verschijning van de biografie, vooral als ‘canonieke schrijver’ werd beschouwd. Net als in de kenmerkende structuur van het discours wordt Wolkers in deze column op het gebied van schrijverschap als ‘held’ neergezet, maar wordt er ook aandacht besteed aan de schaduwkant.

Een redacteur van *Trouw*, Leonie Breebaart, reageert in haar opinieartikel net als Weijts (2017) expliciet op het interviewartikel van *de Volkskrant* (De Rek, 2017). In haar artikel legt Breebaart (2017) uit dat de seksuele revolutie van de jaren zestig en zeventig voor vrouwen veel minder voordelig heeft uitgepakt dan voor mannen. Breebaart (2017) laat zien dat de seksuele revolutie in Nederland mannen en vrouwen heeft ‘bevrijd’ van ‘de puriteinse en patriarchale jaren vijftig’, door bijvoorbeeld de opkomst van de pil, en de nieuwe visie op seks als iets waarvan ook buiten het huwelijk mag worden genoten. De schaduwzijde van de seksuele revolutie is volgens Breebaart (2017) dat mannen met hun seksuele fantasie hebben bepaald wat de nieuwe norm zou worden. De vrouw werd neergezet als een ‘ding waar iets mee gedaan werd’. Doordat Breebaart uitgebreid ingaat op de #MeToo-beweging, bespreekt ze ook de vormen van seksueel geweld waar de beweging zich tegen inzet, en toont daarmee de ernst van de zaak aan. Breebaart komt met haar artikel binnen dit corpus het dichtst bij een feministische argumentatie, omdat ze heel diep ingaat op de

negatieve effecten van de seksuele revolutie voor vrouwen. Ze haalt standpunten van feministen aan, maar ook uitspraken en constatering van vrouwelijke wetenschappers en journalisten die de effecten van de seksuele revolutie vanuit het feminisme bekijken (Breebaart, 2017). De feministische kritiek komt in dit artikel direct aan het woord.

Wolkers wordt als voorbeeld genomen om te laten zien hoe een onderdeel van de seksuele revolutie nu onderdeel van de schaduwzijde van deze revolutie kan zijn. Daarnaast wordt gezegd dat Wolkers één van de mannen in de culturele sector is geweest die door zijn dominante positie destijds deels de seksuele norm heeft bepaald die voor vrouwen ongunstig heeft uitgepakt. De dubbele rol die Wolkers toegeschreven krijgt, komt overeen met het kenmerkende structuur van het discours waarin hij twee ‘gezichten’ heeft.

De status van Wolkers als canonieke schrijver wordt door Breebaart (2017) op verschillende manieren onderschreven. Het woord ‘held’ wordt niet gebruikt, maar ze refereert wel naar hem als iemand met een ‘enorme status’, en beschrijft hem als ‘model’ voor de seksuele revolutie (Breebaart, 2017). Wolkers’ schrijverschap wordt nog meer lof toegeschreven omdat hij volgens Breebaart een hogere literaire status dan Jan Cremer heeft, en met zijn werk mensen heeft ‘bevrijd’ (Breebaart, 2017).

Het tweede gezicht van Wolkers wordt belicht doordat Breebaart commentaar geeft op de kritiek die De Rek (2017) op hem heeft gegeven. De onthullingen over de ‘dubbele moraal’ en de uitspraken dat vrouwen ‘niets’ mochten en hij ‘alles’ (De Rek, 2017), gaan volgens de auteur hand in hand met de #MeToo-beweging (Breebaart, 2017). Breebaart besteedt ook aandacht aan het punt dat de #MeToo-beschuldigingen invloed kunnen hebben op de heldenstatus die Wolkers als schrijver heeft gekregen:

Die dubbele moraal kaartte De Rek aan als iets dat Wolkers’ nationale status als bewonderenswaardige man aan het wankelen zou kunnen brengen.

Door Wolkers’ ‘nationale status als bewonderingswaardige man’ te noemen, wordt Wolkers als belangrijk nationaal cultureel figuur neergezet en daarmee het idee dat Wolkers een canonieke schrijver is, in stand gehouden. Breebaart levert wel kritiek op Wolkers, maar gaat hier ook niet heel ver in. De auteur zegt bijvoorbeeld niet dat Wolkers het niet langer verdient om bewonderd te worden, en we wellicht beter andere schrijvers kunnen bewonderen. Zijn acties worden bekritiseerd, maar hij blijft in dit artikel op een voetstuk staan. Hier is dus als het ware de ‘grens’ van het discours.

Sebastiaan Kort, blogger en recensent van *nrc.next*, heeft naar aanleiding van de publicatie van de biografie over Wolkers een opiniestuk geschreven waarin hij *Turks Fruit* beoordeelt en de status van Wolkers becommentarieert (Kort, 2017). In zijn stuk bekijkt Kort (2017) drie werken van Wolkers met een kritische blik en concludeert aan de hand van zijn bevindingen het volgende over Wolkers: óf je ‘verschafschuwt’ hem, óf je ‘koestert’ hem ‘innig’ (Kort, 2017). Een belangrijk aspect

in de redenering van Kort is dat hij puur kijkt naar de schrijfstijl van Wolkers om de lezer een oordeel te laten vellen, en alle zaken die met de #MeToo-beweging te maken hebben, in zijn beschouwing achterwegen laat. Wolkers wordt in dit stuk als canonieke schrijver onder handen genomen en niet als schuldige binnen de #MeToo-beweging.

Toch komen de twee gezichten van Wolkers, en daarmee zijn dubbele status, in de eerste alinea al aan bod:

Een officiële hashtag leverde het niet op, maar het viel niettemin op, zo kort na de tewaterlating van Onno Bloms *Het litteken van de dood*, hoeveel schrijvers afgelopen week de moeite namen om op Twitter iets vileins te zeggen over Jan Wolkers. En dat terwijl deze krant het precies tien jaar geleden, toen Wolkers overleed, had over zijn ‘tijdloze oeuvre van schilderijen, sculpturen en literair werk’.

Aan de ene kant wijst Kort (2017) de lezer op de status die Wolkers bezat op het gebied van o.a. schrijverschap, en aan de andere kant toont hij aan dat deze status nu aan het wankelen gebracht wordt, refererend naar de #MeToo-gerelateerde onthullingen die zijn voortgekomen uit de biografie van Onno Blom. De auteur noemt de #MeToo-beweging dus niet letterlijk, maar laat de stem die kritiek levert op Wolkers vanuit die beweging indirect aan het woord komen. Kort gaat daarbij niet in op wat voor ‘villeins’ er is gezegd. Wat tenslotte opvallend is, is dat Kort (2017) meldt dat Wolkers in de week van dit artikel op Twitter veel negatieve aandacht kreeg, terwijl Weijs (2017) het juist over een ‘massaal eerbetoon’ in de media heeft. Daarnaast focust Kort zich puur op de schrijfstijl van Wolkers, en komt het thema ‘seksueel geweld’ in dit artikel op geen enkele manier terug.

De columnist van *Trouw* (Schouten, 2017) laat in zijn recensie die hij naar aanleiding van de biografie over Wolkers heeft geschreven de twee gezichten van Wolkers naar voren komen, maar legt de meeste nadruk op zijn status als canonieke schrijver. In zijn stuk behandelt hij de biografie, waarbij hij de status van Wolkers als canonieke schrijver niet probeert aan te tasten, maar het eerder in stand houdt en verdedigt. Het woord ‘held’ komt niet letterlijk terug, maar hij roemt Wolkers wel door hem ‘onze meest spraakmakende schrijver’ en ‘onze grote schrijver’ te noemen (Schouten, 2017). Door ‘onze’ te gebruiken, krijgt de canonieke status van Wolkers een nationalistisch tintje. Schouten (2017) wijst de lezer ook op Wolkers’ rol in de seksuele revolutie in Nederland, waardoor zijn status ook in stand wordt gehouden.

De schaduwzijde van Wolkers komt terug in de recensie doordat Schouten schrijft over Wolkers’ obsessie voor seks (‘de bosneuker, zoals Gerard Reve hem noemde’), ook al doet hij dit zonder moreel oordeel (Schouten, 2017). Anders dan in de andere artikelen neemt de auteur het voor Wolkers op door verklaringen vanuit de biografie te geven voor Wolkers’ obsessie voor seks. Door een moreel oordeel achterwege te laten en het gedrag van Wolkers bijna te rechtvaardigen, wordt de nadruk in dit stuk gelegd op status als canonieke schrijver van Wolkers.

De twee gezichten van Wolkers, onderdeel van de structuur van het discours, vat Schouten (2017) aan het einde van zijn recensie samen in de volgende zinnen:

Toegegeven, op het laatst was Wolkers getransformeerd tot een lieve opa [...], maar daarmee vaagde hij nog niet het verleden als seksuele en sociale dwarsligger uit.

Het woord ‘dwarsligger’ refereert naar iemand die anders doet dan de rest en niet mee gaat met de stroom, waardoor het de connotatie ‘vreemd’ krijgt. In het citaat komt door de woorden ‘dwarsligger’ en de terugkerende ‘lieve opa’ de tegenstelling van ‘eigen’ en ‘vreemd’ ook in dit artikel weer naar voren. Het verschil is hier wel dat ‘dwarsligger’ niet met seksueel geweld tegenover vrouwen wordt geassocieerd, wat bij ‘agressieve testosteronbom’ wel het geval is. Seksueel geweld wordt in dit artikel beschreven als ‘seksueel dwarsliggen’, waardoor het positief wordt gemaakt.

5.2.2 Internationaal perspectief

Het internationale perspectief dat de artikelen bevatten, gaat vooral over de plaatsing van de Wolkersdiscussie in de internationale #MeToo-beweging. De #MeToo-beweging wordt gebruikt om te verklaren waarom Wolkers na verschijning van de biografie in opspraak is geraakt, en waarom de discussie rondom Wolkers niet op zichzelf staat. De volgorde van de artikelen in de analyse op het gebied van ‘internationaal perspectief’ wordt bepaald door de mate waarin ze de #MeToo-beweging wordt behandeld.

In haar opiniestuk voor *Trouw* laat Breehart (2017) uitgebreid zien hoe de #MeToo-beweging tot stand is gekomen en welke invloed het op internationaal niveau heeft. Ze doet dit door voorbeelden te noemen uit de televisiewereld, maar ook trends die zich voordoen op sociale media. De #MeToo beweging is volgens Breehart (2017) ‘een teken dat de verwerking van de seksuele revolutie nog vol in gang is’. De seksuele moraal waar in de jaren zestig en zeventig onder andere door Wolkers voor werd gestreden, wordt volgens Breehart (2017) nu bekritiseerd door de #MeToo-beweging. In haar opinie, die overwegend feministisch van aard is, vindt ze het goed dat de #MeToo-beweging kritiek levert op de huidige seksuele moraal, omdat deze moraal voor vrouwen niet gunstig of zelfs vervelend is (Breebaart, 2017). De auteur laat tenslotte zien dat de Wolkersdiscussie niet op zichzelf staat:

Zo’n kritische behandeling van seksuele rolmodellen uit de jaren zestig zagen we deze maand al eerder. Toen Hugh Hefner, de oprichter achter soft-pornblad Playboy, begin oktober overleed, vroeg het NOS-journaal de feministische literatuurwetenschapper Maaïke Meijer om een reactie. Dat was tien jaar geleden denk ik niet gebeurd.

Door te benoemen dat er voor de #MeToo-beweging wellicht minder snel om feministische reacties werd gevraagd, toont ze tenslotte aan dat de #MeToo-beweging de discussie rond Wolkers groot heeft gemaakt.

De Wolkersdiscussie wordt door Weijts (2017) in *nrc.next* in eerste instantie vanuit een internationaal perspectief benaderd doordat Weijts Jan Wolkers vergelijkt met Harvey Weinstein, een acteur die schuldig is bevonden aan seksueel grensoverschrijdend gedrag en daarmee het startpunt werd van #MeToo. Volgens Weijts (2017) heeft de #MeToo-beweging een nieuwe vorm van preutsheid veroorzaakt. Door voorbeelden uit een te laten lopen van boeken die niet meer op school in Nederland gelezen mogen worden tot de censuur op Facebook, toont de auteur aan dat het gaat om een internationale beweging met gevolgen die personen, instanties en andere zaken op de hele wereld treffen, waaronder de status als canonieke schrijver van Jan Wolkers.

De Rek (2017) noemt #MeToo niet expliciet en geeft ook geen beeld van de globale discussie die er op dat gebied is, maar betreft het alleen op Wolkers. Het verband met #MeToo komt in haar vraagstellingen terug doordat ze vooral nadruk legt op het geweld binnen zijn contact en relaties met vrouwen. De Rek wijst Blom op het ‘vrouwenprobleem’ van Wolkers en de verlangens van Wolkers om met minderjarige meisjes en familieleden naar bed te willen. De auteur vraagt daarnaast door over details van Wolkers’ seksleven, waardoor Blom met zijn antwoorden nog meer zaken die Wolkers in de #MeToo-schaduw kunnen zetten, bewust of onbewust aan het licht brengt:

‘Wat je wel kunt constateren is dat hij de verhoudingen met vrouwen altijd naar eigen hand heeft willen zetten. Hij wilde alles regisseren, in zijn werk maar ook in zijn leven; hij was de baas.’

Een andere manier waarop De Rek Wolkers in het licht van de #MeToo-discussie plaatst, is doordat ze een artikel heeft geschreven in *de Volkskrant* (De Rek, 2017b) waarin ze opmerkt dat het ‘humor’ is dat Onno Blom de biografie in de week van #MeToo heeft laten verschijnen. In dit artikel haalt ze voorbeelden aan waaruit blijkt dat Wolkers zich schuldig heeft gemaakt aan seksueel grensoverschrijdend gedrag, en brengt ze zijn acties expliciet in verband met #MeToo. Ze wijst de lezer er ook op dat er ondanks deze beweging nog steeds taboes in het debat aanwezig zijn.

Sebastiaan Kort (2017) merkt in zijn artikel op dat Wolkers veel kritiek kreeg na de verschijning van de biografie, waarmee hij verwijst naar de beschuldigingen op het gebied van #MeToo. Kort gaat verder in het artikel niet op deze discussie in, maar gebruikt juist voorbeelden van de schrijfstijl van Wolkers om aan te tonen waarom men kritiek op hem heeft, in plaats van de #MeToo-onthullingen.

Het artikel waarin de verwijzing naar de internationale #MeToo-beweging volledig ontbreekt, is de recensie van Rob Schouten voor *Trouw* (Schouten, 2017). Alle focus ligt op Wolkers’ rol in de Nederlandse seksuele revolutie en zijn kenmerken die hem (vooral op een positieve manier)

spraakmakend maken. Er wordt door Schouten (2017) wel gewezen op Wolkers' incestueuze relatie met zijn zusje en het feit dat hij met veel vrouwen het bed deelde, maar daar hangt hij geen oordeel naar aanleiding van #MeToo aan vast.

5.2.3 Moraal

Het structuur van het discours binnen het thema 'moraal' is dat de seksuele revolutie van de jaren zestig en zeventig zowel positieve als negatieve gevolgen heeft gehad voor de seksuele moraal in Nederland. De negatieve gevolgen van de seksuele revolutie krijgen feministische kritiek vanuit de #MeToo-beweging, maar het onderwerp 'seksueel geweld' krijgt weinig aandacht. De #MeToo-beweging wordt beschreven als waardevol, maar kan op haar beurt ook weer negatieve gevolgen hebben voor de huidige seksuele moraal, omdat er een nieuwe vorm van taboe kan ontstaan. Tenslotte wordt Wolkers neergezet als een figuur die de lezer moet zien als iemand die een bijdrage heeft geleverd aan zowel de positieve als de negatieve effecten van de seksuele revolutie. Belangrijk is ook dat de biograaf Onno Blom, een moraal oordeel zowel in zijn biografie, als in zijn interviews, volledig achterwege laat.

In het artikel van De Rek (2017a) voor *de Volkskrant* wordt Wolkers vooral in verbinding gebracht met de negatieve gevolgen van de seksuele revolutie. Hoewel Onno Blom in het interview ook een beeld probeert neer te zetten van Wolkers als iemand die heeft bijgedragen aan de seksuele revolutie, door aan te geven dat Wolkers taboes heeft 'doorbroken', gaat De Rek (2017a) vooral in op het seksueel grensoverschrijdend gedrag van Wolkers.

Voor haar eerste vraag gesteld is, wordt Wolkers al op verschillende manieren afgeschilderd als een 'agressieve testosteronbom'. In de quote die bovenaan het artikel staat, wordt door middel van deze directe kritiek de nadruk gelegd op zijn schaduwkant, in plaats van op wat hij heeft betekend: 'Die lieve opa Wolkers, die blijkt ook een agressieve testosteronbom'. Verderop in de intro, als De Rek (2017a) over de jeugd van Wolkers vertelt, plaatst ze Wolkers al in de #MeToo-beweging, door de incestueuze relatie met zijn zus te benoemen:

Dit is het terrein van Wolkers' jeugd. Hier lag hij tussen de bosanemonen aan zijn jongere zusje Janna te friemelen, [...], hier maakt hij zijn eerste schetsen, van het kasteel en de vijver en de bomen eromheen

Door de lezer al in de intro op de incestueuze taferelen van Wolkers te wijzen, wordt er een soort ongemak gecreëerd die de heldenstatus van Wolkers aan het wankelen brengt. De Rek (2017a) laat dus zien dat Wolkers naast zijn rol in de seksuele revolutie, tegelijkertijd een voorbeeld is van de negatieve gevolgen van deze revolutie. Een manier waarop ze feministische kritiek levert op Wolkers, is door op zijn dubbele moraal te wijzen: 'zijn vrouwen mochten niet en hij mocht alles' (De Rek 2017a).

Wat heel duidelijk naar voren komt in dit artikel is dat hoewel De Rek vormen van seksueel geweld van Wolkers aan de kaak stelt, Onno Blom hier zelf geen moreel oordeel over geeft. Een voorbeeld waarin dit terugkomt is als De Rek hem confronteert met de dubbele moraal van Wolkers ‘zijn vrouwen mochten niet en hij mocht alles’:

‘Zeker. Hij geeft Karina weg aan andere mannen, onder wie zijn beste vriend, maar je moet niet denken dat Karina uit zichzelf iets met een man mocht beginnen. Maar ik heb daar geen oordeel over.’

Een ander voorbeeld is zijn antwoord op de vraag over de incestueuze gevoelens van Wolkers, zoals te zien is in het voorbeeld binnen het thema ‘canonieke status’. Zijn antwoord bevat humor en de transformatie van ‘seksueel geweld’ naar iets positiefs en ‘taboedoorbrekend’, waardoor er juist een taboe komt te liggen op het spreken over seksueel geweld (De Rek 2017a). Blom zegt later in het interview letterlijk ‘ik ben niet zo moreel gedreven’ (De Rek 2017a).

Het tweede artikel van De Rek (2017b) laat ze zien dat de #MeToo-beweging voor nieuwe taboes zorgt, omdat zelfs binnen die beweging nog niet alles gezegd mag worden. Volgens De Rek (2017b) is het debat wel ‘vrij’ maar is de vraag wel ‘hoeveel vrijer’. Volgens de auteur ‘snoeren we elkaar nog steeds de mond’, waaruit blijkt dat zij vindt dat het debat rondom de huidige seksuele moraal nog niet vrij genoeg is. Uit haar stuk blijkt tevens dat Wolkers gezien moet worden als iemand die heeft bijgedragen aan zowel de positieve als negatieve gevolgen van de seksuele revolutie omdat hij een paar generaties heeft ‘bevrijd’ van taboes, maar ook ‘als een satéstokje door het leven trok’. Door de metafoer ‘satéstokje’ gebruikt De Rek een vorm van ironie en humor, die de ernst van het probleem van seksueel geweld in de ban doet. De feministische kritiek die ze in haar vorige artikel levert wordt in dit artikel weggevaagd doordat ze nu humor gebruikt en vrouwen als ‘stukjes vlees’ beschrijft (De Rek, 2017b). Hoewel ze kritiek levert op het gegeven dat het debat nog niet helemaal vrij is, draagt ze door haar column zelf bij aan het taboe op het spreken over seksueel geweld, omdat ze er op een ironische manier mee omgaat.

Weijts (2017) noemt het #MeToo-protest in zijn column voor *nrc.next* ‘waardevol’ en ‘terecht’, maar wijst daarnaast ook op de negatieve gevolgen van de beweging. De columnist is bang dat #MeToo zichzelf in de voet schiet ‘door seks opnieuw te taboeïseren of overhaaste censuur wegens ‘seksisme’ te stimuleren’ (Weijts, 2017). De volgens hem positieve gevolgen van de seksuele revolutie worden door de #MeToo-beweging onterecht in de ban gedaan.

Jan Wolkers ‘en zijn tijdgenoten’ (Weijts, 2017) worden in de column geprezen voor hun bijdrage aan het uitbannen van seksuele taboes. Hoewel Wolkers heeft bijgedragen aan een seksuele moraal die nu wordt bekritiseerd, heeft hij volgens Weijts ook de ‘libidobommen’ voorkomen door ‘driften’ te ‘kanaliseren’. Voorbeelden die in verband met ‘libidobommen’ worden aangehaald, zijn seksueel geweld en uitbuiting in India, waar veel seksuele taboes heersen. Nederland wordt als

‘voorbeeldland’ neergezet omdat daar de seksuele vrijheid ‘een klein beetje tot bloei’ heeft kunnen komen (Weijts, 2017). Hij schetst hier ook het beeld dat het Westen cultuur gebruikt om niet te vallen voor de driften, zoals wel gebeurt in landen als India. Zijn standpunt komt door het ophemelen van de nationale seksuele moraal en de ‘manier’ van het Westen chauvinistisch naar voren. In zijn visie op de huidige nationale seksuele moraal en de #MeToo-beweging als geheel, komt het thema ‘seksueel geweld’ niet naar voren. Weijts beschrijft alleen de effecten die betrekking hebben op mannen, zoals het kanaliseren van driften. De auteur behandelt daarentegen niet de gevolgen waar vrouwen mee te maken hebben, terwijl de discussie is begonnen door onthullingen van seksueel geweld jegens vrouwen door Wolkers. Doordat Weijts zijn standpunt vooral vanuit een mannelijk perspectief beschrijft, en het seksueel geweld dat vrouwen ervaren achterwege laat, komt zijn standpunt seksistisch over.

Het opinieartikel van Breebaart (2017) voor *Trouw* biedt een mooie opmaat om te zien hoe het discours omtrent het thema ‘moraal’ gestructureerd is. Hoewel ze de positieve gevolgen van de seksuele revolutie noemt, gaat ze uitgebreid in op de negatieve gevolgen:

In theorie had dat moeten leiden tot een gelijkwaardige seksuele cultuur. Maar die hoop stuitte op de taaie realiteit dat mannen vrijwel alle culturele machtsposities nog in handen hadden [...], een situatie die maar langzaam verandert. Daardoor bepaalden mannen welke seksuele fantasieën de nieuwe norm zouden worden.

Een van de mannen die invloed had op de nieuwe norm was Jan Wolkers. Wolkers heeft bijgedragen aan de nieuwe norm die in dit artikel als ‘fout’ bestempeld wordt, door zijn ‘taboebrekende scènes’ die de vrouw als een lustobject neerzetten: ‘een ding waar iets mee gedaan werd’ (Breebaart, 2017). De #MeToo-beweging kan volgens Breebaart (2017) op twee manieren worden gezien: als een nieuwe vorm van ‘preutsheid’ of ‘zedeprekerij’ maar ook als iets dat ‘gevoelens losmaakt die nog niet verwerkt zijn’. Breebaart beschrijft de discussie vanuit een beschouwend, maar wel deels feministisch perspectief. Ze laat de verschillende kanten van de #MeToo-beweging zien, maar focust zich vooral op de waarde ervan.

Breebaart historiseert dus de seksuele moraal en gevolgen daarvan zoals seksueel geweld, met Wolkers als voorbeeld. Hoewel ze het seksuele geweld wel ter sprake brengt, houdt ze geen activistisch pleidooi voor een andere literaire cultuur, waarin er bijvoorbeeld andere schrijvers dan Wolkers worden gecanoniseerd. Haar artikel geeft op deze manier de grens van het discours aan.

Kort (2017) laat in zijn artikel voor *nrc.next* zien hoe Wolkers met zijn werk heeft bijgedragen aan de seksuele revolutie door een aantal passages te behandelen. Kort (2017) legt daarbij uit dat lezers door zijn pontificale schrijfstijl in mening verdeeld zijn. De manier waarop Wolkers schrijft over seks heeft aan de ene kant taboes doorbroken, maar heeft aan de andere kant ook bijgedragen aan een seksuele moraal waar Wolkers nu kritiek op krijgt (Kort, 2017). De discussie die Wolkers’

beschuldigingen van seksueel geweld als oorsprong heeft, ondergaat in het artikel van Kort een herframing omdat hij het een discussie over de schrijfstijl van Wolkers maakt. Seksueel geweld komt in het artikel niet ter sprake, waardoor er een taboe op komt te liggen. De moraal laat de auteur voor de lezer ook in het midden liggen, maar hij laat wel doorschemeren dat hij Wolkers op het gebied van schrijfstijl geen ‘pretty sight’ vindt (Kort, 2017).

Schouten (2017) laat in zijn recensie voor *Trouw* zien dat Wolkers op twee manieren spraakmakend is: door zijn bijdrage aan de seksuele revolutie die positief voor Nederland heeft uitgepakt, maar ook door zijn ‘levenswijze’ die een obsessie voor seks bevat en hem een ‘seksuele dwarsligger’ maakt (Schouten, 2017). In dit artikel komen zowel de #MeToo-beweging als het probleem van seksueel geweld niet aan de orde. In het stuk wordt de biografie tenslotte neergezet als een werk ‘waarin geen moreel oordeel wordt geveld’ (Schouten 2017). Hoewel er geen moreel oordeel in de biografie wordt gegeven, is het de vraag of de beslissing om een biografie over iemand te schrijven, niet bij voorbaat al moreel geladen is. Deze vraag komt echter niet terug in het artikel. Een moreel oordeel wordt door de auteur zelf ook achterwege gelaten, maar dat kan ook worden verklaard door het type artikel: een recensie is wellicht niet de plek om als auteur de moraalridder uit te hangen op het gebied van de #MeToo-beweging.

6. Conclusie

In dit onderzoek is er op 11 artikelen uit Nederlandse kranten een kritische discoursanalyse volgens het driedimensionale model van Fairclough toegepast, om het journalistieke discours van de discussie rond koloniale standbeelden in Nederland en de discussie rond Jan Wolkers in het kader van de #MeToo-beweging, in kaart te brengen. In dit hoofdstuk wordt antwoord gegeven op de hoofdvraag die luidt:

Zijn er overeenkomsten tussen het journalistieke discours binnen de standbeeldendiscussie in Nederland en het journalistieke discours rond Jan Wolkers als canonieke schrijver in tijden van de #MeToo-beweging, en zo ja, welke?

6.1 Bevindingen in beide discourses

Om het antwoord op de onderzoeksvraag te formuleren, worden de belangrijkste inzichten van dit onderzoek samengevat. Hoewel er aandacht wordt besteed aan de schaduwkanten van de koloniale figuren in de standbeeldendiscussie, en de erkenning ervan door de auteurs als belangrijk wordt gezien, ligt de nadruk vooral op wat de figuren voor Nederland op een positieve manier hebben betekend. Er wordt daarnaast gesteld dat iemand als J.P. Coen ‘met de kennis van nu’ wellicht niet meer als ‘held’ bestempeld mag worden, maar dat weerhoudt de auteurs er niet van om gekleurde bewoordingen in plaats van neutrale termen te gebruiken.

Kritiek op het behoud van koloniale standbeelden komt alleen in de vorm van een parafrase of inbedding voor, waarbij stemmen die voor het verwijderen van de beelden zijn, nauwelijks direct aan bod komen. Er komen echter ook geen stemmen aan bod die juist pleiten voor koloniale standbeelden en daarmee het kolonialisme toejuichen.

Nederland wordt in deze discussie door de auteurs met andere landen vergeleken waar de standbeeldendiscussie ook leeft. Het Nederlandse compromis waarbij er wordt gekozen voor een plaquette bij het standbeeld en er aandacht wordt besteed aan de schaduwkant, wordt door meerdere auteurs (Dirks 2017; Oomen 2017) als een betere manier van omgaan gezien dan protesten zoals in bijvoorbeeld Charlottesville. Al met al wordt de discussie in het discours afgeschilderd als iets ‘emotioneels’ in negatieve zin. Ondanks de schaduwkanten van de koloniale figuren en de internationale beweging waarin beelden omver worden gehaald, mond het gros van de stukken uit in een pleidooi voor het behoud van de koloniale standbeelden.

In het discours van de Wolkersdiscussie krijgt Jan Wolkers door De Rek (2017a) als het ware ‘twee gezichten’ toegeschreven. Het eerste gezicht is dat van de ‘agressieve testosteronbom’, die een soort ‘vreemdheid’ als connotatie heeft. Het tweede gezicht is dat van de ‘lieve opa’, waardoor hij wordt neergezet als iemand die ‘eigen’ is. Ondanks de #MeToo-beschuldigingen, wordt de status van Wolkers als canonieke schrijver in vrijwel elk artikel in stand gehouden. Daarbij moet wel gezegd

worden dat directe (feministische) kritiek nauwelijks aanwezig is. Kritiek komt wel aan bod, maar grotendeels in de vorm van een parafrase of inbedding. Daarnaast gaat de feministische kritiek die wel aanwezig is niet zo ver dat er een pleidooi wordt gehouden voor minder aandacht voor Wolkers.

Het wordt overwegend positief gezien dat de internationaliteit van de #MeToo-beweging ervoor heeft gezorgd dat er nu meer zaken van grensoverschrijdend gedrag aan het licht worden gebracht, die voorheen wellicht nooit besproken zouden worden. Hoewel het belang van de #MeToo-beweging wordt benoemd, zijn er ook stemmen aanwezig die er geen aandacht aan besteden of het juist vanuit een negatieve invalshoek bespreken.

Al met al wordt Wolkers voornamelijk neergezet als een historisch figuur die veel heeft betekend in de seksuele revolutie van de jaren zestig in Nederland. Hoewel er wel in bijna alle artikelen de link tussen Wolkers en #MeToo wordt gelegd, wordt zijn positie als canonieke schrijver in stand gehouden, en ligt de focus ook op deze status. Het seksueel geweld waarmee Wolkers in het artikel van De Rek (2017a) in verbinding werd gebracht, verdwijnt in de artikelen van de mannelijke auteurs onder de tafel (Kort 2017; Schouten 2017), of wordt gesublimeerd (Weijts, 2017). Een conclusie die vanuit deze inzichten kan worden getrokken is dat Jan Wolkers ondanks de #MeToo-beschuldigingen, nog altijd op een voetstuk staat.

6.2 Overeenkomsten

Nu de bevindingen die zijn voortgekomen uit de twee kritische discoursanalyses zijn vastgesteld, kan er antwoord worden gegeven op de onderzoeksvraag. Het antwoord is ‘ja’, er is sprake van een aantal overeenkomsten. In deze paragraaf worden de drie overeenkomsten nader toegelicht, geïnterpreteerd en gekoppeld het theoretische kader.

Om te beginnen wordt in beiden discoursen de internationale beweging die ten grondslag ligt aan (de heropleving van) zowel de standbeeldendiscussie als de Wolkersdiscussie, gezien als een grote invloed op het nationale debat. In het geval van de standbeeldendiscussie wordt er gezegd dat de discussie is komen ‘overwaaien’ uit de Verenigde Staten, waardoor de discussie in Nederland oplaaide. De #MeToo-beweging wordt daarnaast in het geval van de Wolkersdiscussie omschreven als een factor die heeft bijgedragen aan de ophef rond de verschijning van de biografie. Hoewel het journalistieke discours van de discussies op dit vlak overeenkomt, verschillen ze ook. De internationaliteit van de discussie wordt in het geval van de koloniale standbeelden vooral gezien als de reden dat de ‘emotionele’ discussie in Nederland terecht is gekomen. De hevigheid van de discussie in bijvoorbeeld de Verenigde Staten wordt dan ook als ‘overdreven’ beschreven. In de Wolkersdiscussie wordt de internationale #MeToo-beweging daarentegen als een positieve invloed gezien, waardoor er meer onderwerpen met betrekking tot seksueel grensoverschrijdend gedrag bespreekbaar worden gemaakt, wat voorheen wellicht minder snel zou gebeuren. Toch wordt de negatieve invloed van de internationale beweging in deze discussie ook als iets negatiefs gezien,

omdat het sterk met een verkeerd soort moralisme ('preutsheid' en 'zedeprekerij') wordt geassocieerd die de erfenis van de jaren '60 bedreigt.

Een tweede overeenkomst tussen de standbeelden- en Wolkersdiscussie, is dat het historische figuur dat in opspraak is geraakt, zijn heldenstatus of canonieke status in de discoursen behoudt. In de standbeeldendiscussie wordt er de nadruk gelegd op wat de koloniale figuren voor Nederland hebben betekend, en niet op de schaduwkant daarvan. Deze bevinding komt overeen met een constatering van Oostindie (2011) die stelt dat de schaduwzijde van de VOC meestal wordt vergeten, en er vooral aandacht aan wordt besteed als iets waar Nederland trots op kan zijn. Daarnaast komt deze bevinding ook overeen met het onderzoek van Johnson (2014) waaruit blijkt dat culturele instanties in Nederland ook vooral de focus legde op wat de koloniale figuren voor Nederland hebben betekend. In de Wolkersdiscussie wordt Wolkers ondanks de #MeToo-beschuldigingen, nog altijd als canonieke schrijver neergezet. Deze bevinding komt overeen met inzichten uit een eerder onderzoek, waaruit blijkt dat instanties binnen onder andere de media en academische wereld, geen absolute afstand lijken te doen van canonieke kunstenaars die zijn beschuldigd binnen de #MeToo-beweging (Spanke 2018; Marghitu 2018). Jan Wolkers als persoon zoals hij in de biografie wordt neergezet en Wolkers als belangrijke bijdrager aan de seksuele revolutie, worden in de meeste artikelen los van elkaar gezien, waardoor zijn canonieke status overeind blijft. Het los zien van de schrijver en dat wat hij heeft geschreven is onderdeel van het *auteur apologism* (Marghitu 2018), wat na het begin van de #MeToo-periode voorkwam in het populaire discours. Het gegeven dat de kranten in Nederland ondanks de #MeToo-beschuldigingen, de canonieke status van Wolkers overeind houden, komt daarmee overeen met bevindingen uit eerder onderzoek. Tenslotte dragen de discoursen binnen de mainstreamkranten die in dit onderzoek behandeld zijn, bij aan de voortzetting van het cultuurnationalisme (Jensen 2012), doordat de koloniale figuren en Wolkers als 'helden' en 'canoniek' worden bestempeld.

De derde overeenkomst die vanuit de kritische blik waarmee de artikelen bekeken zijn is geconstateerd, is dat directe kritiek binnen de standbeelden- en Wolkersdiscussie heel weinig aan bod komt, en vrijwel niet in een directe vorm. Hoewel er door middel van parafrases en inbeddingen in de artikelen wel wordt duidelijk gemaakt dat de kritiek bestaat, komt de stem die namens deze critici spreekt, bijna niet direct aan het woord. De critici die wel direct aan het woord komen, uiten milde vormen van kritiek. Binnen de standbeeldendiscussie komen er bijvoorbeeld wel stemmen aan het woord die pleiten voor meer aandacht voor de schaduwkant, maar er komt geen stem aan de orde die pleit voor het verwijderen van de standbeelden. Deze bevinding komt overeen met de bevindingen uit eerder onderzoek, naar het Belgische journalistieke discours omtrent de standbeeldendiscussie in België (Goddeeris 2016). In het geval van de Wolkersdiscussie komt er in een artikel een vorm van feministische kritiek aan bod, maar stemmen van critici die pleiten voor een boycot van Wolkers of hem de status van canonieke schrijver ontzeggen, komen in geen van de artikelen voor. Deze bevinding komt overeen met bevindingen uit eerder onderzoek waaruit bleek dat de academische wereld, de literaire wereld en de media geen absolute afstand lijken te doen van kunstenaars die zijn

beschuldigd in de #MeToo-discussie (Marghitu 2018; Spanke 2018). In beide discussies is er dus een zekere begrenzing op het punt van activisme.

Concluderend kan dus worden gesteld dat er binnen het journalistieke discours van de discussie over koloniale standbeelden in Nederland en binnen het discours rond Wolkers in het kader van #MeToo, meerdere overeenkomsten zijn. Er is vanuit de kritische blik waarmee de artikelen zijn bekeken, geconstateerd dat de status van de historische figuren niet alleen dezelfde oorsprong heeft, maar ook door hetzelfde medium (de Nederlandse mainstreamkrant) in stand wordt gehouden. Daarbij heeft de analyse van de artikelen aangetoond dat de auteurs het effect van de internationale bewegingen opmerken, maar niet veel doen met de morele oordelen die daaruit voortkomen. Tenslotte is er geconstateerd dat de stemmen die directe kritiek leveren nauwelijks aan bod komen in beide discussies, en de kritiek die aan bod komt een grens heeft op het punt van activisme.

6.3 Reflectie

De manier waarop deze kritische discoursanalyse is uitgevoerd, kent enkele beperkingen. Ten eerste is het aantal artikelen dat voor dit onderzoek is geanalyseerd van beperkte omvang. Er zijn voor de analyse van elke discussie maar vijf artikelen gebruikt, wat natuurlijk geen perfecte representatie is van het complete journalistieke discours binnen de Nederlandse krant. Zeker in het geval van de standbeeldendiscussie (die erg breed is) zijn de getrokken conclusies niet te generaliseren, omdat er veel koloniale standbeelden die ook in opspraak zijn geraakt buiten beschouwing zijn gelaten. Daarnaast zijn er in de analyses ook maar een paar verschillende kranten meegenomen, waaronder vooral kwaliteitskranten, die allemaal onderdeel zijn van de mainstream media. Het zou voor een vervolgonderzoek naar dit soort discussies interessant zijn om ook het journalistieke discours binnen kwaliteitskranten en populaire kranten te vergelijken, of de alternatieve, sociale en lokale media erbij te pakken.

Een voordeel van het kleine aantal artikelen is dat elk artikel werkelijk met een kritische blik onderzocht kon worden. Door de kleine omvang van het corpus ontstond er de mogelijkheid om de teksten tot op woordniveau te analyseren, waardoor er concrete trends gesignaleerd konden worden op het gebied van bijvoorbeeld woordkeuzes binnen het discours. Doordat er concrete conclusies getrokken konden worden, kan dit onderzoek een bijdrage leveren aan groter onderzoek naar de omgang met historische figuren die in opspraak zijn gekomen, binnen het Nederlandse journalistieke discours.

7. Literatuur

Airey, J. L. (2018). # MeToo. *Tulsa Studies in Women's Literature*, 37(1), 7-13.

Andeweg, A. (2015). *Seks in de nationale verbeelding. Culturele dimensies van seksuele emancipatie*. Amsterdam University Press.

Batteau, J. (2009). Literary Icons and the Religious Past in the Netherlands: Jan Wolkers and Gerard Reve. A. Erll & A. Rigney, *Mediation, Remediation, and the Dynamics of Cultural Memory*. *Berlijn/New York*, 2009, 229-244.

Blom, O. (2017). *Het litteken van de dood: de biografie van Jan Wolkers*. De Bezige Bij.

Bouwman, W. (2019, 23 februari). 'Generaal Van Heutsz verguist in Coevorden'. *Nederlands Dagblad*. Geraadpleegd via <https://advance-lexis-com.proxy.library.uu.nl/api/permalink/5af0c608-976b-4b41-85ef-2300b4343558/?context=1516831>

Breebaart, L. (2017, 27 oktober). 'De schaduwkant van de seksuele revolutie'. *Trouw*. Geraadpleegd via <https://advance-lexis-com.proxy.library.uu.nl/api/permalink/1c88ee5f-fe51-4134-9f6e-977bb6c28577/?context=1516831>

Brems, H. (2006). *Altijd weer vogels die nesten beginnen. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1945-2005*. Bert Bakker.

Broomans, P. (2013). Zichtbaar in de canon. Spelregels voor cultuurbemiddelaars. *Tijdschrift voor Nederlandse Taal-en Letterkunde*, 128(3-4), 256-275.

De Rek, W. (2017a, 19 oktober). 'Leven een werk'. *De Volkskrant*. Geraadpleegd via <https://advance-lexis-com.proxy.library.uu.nl/api/permalink/f705c18d-66fd-429e-b0c5-9246e6ae8a64/?context=1516831>

De Rek, W. (2017b, 21 oktober). 'Taboes'. *De Volkskrant*. Geraadpleegd via <https://advance-lexis-com.proxy.library.uu.nl/api/permalink/1c027ea9-6a38-42b3-9c69-0274d16f2eb0/?context=1516831>

Dirks, B. (2017, 19 augustus). 'Wat als de held schurk wordt?'. *De Volkskrant*. Geraadpleegd via <https://advance-lexis-com.proxy.library.uu.nl/api/permalink/daf406a8-161a-4a0a-9450-9de81818fbb3/?context=1516831>

Essink, F. (2019, 29 mei). '50 jaar 'Turks Fruit'. Stierachtig verkeer met tweebenig speelgoed'. *De Groene Amsterdammer*. Geraadpleegd via <https://www.groene.nl/artikel/stierachtig-verkeer-met-tweebenig-speelgoed>

Gaalen, T. V. (2018). *Een schaap zonder poten. Dolle Mina en de kwestie van socialistisch seksisme in de contracultuur van de jaren zestig* (Bachelor's thesis). Universiteit Utrecht.

Goddeeris, I. (2016). Square de Léopoldville of Place Lumumba?. *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 129(3), 349-372.

Hall, S., Evans, J., & Nixon, S. (2013). *Representation. Second Edition*. Sage

Harinck, G. (2018, 3 februari). 'Standbeelden'. *Nederlands Dagblad*. Geraadpleegd via <https://advance-lexis-com.proxy.library.uu.nl/api/permalink/8ff74d48-bd5a-4fb8-beac-6bd38b974d94/?context=1516831>

- Hartono, I. (2017, 29 september). 'Wie wil vergeten moet eerst herinneren'. *NRC*. Geraadpleegd via <https://advance-lexis-com.proxy.library.uu.nl/api/permalink/036abda0-7235-4abc-bc06-9995cf1fed1/?context=1516831>
- Heim, J. (2017, 14 augustus). 'Recounting a day of rage, hate, violence and death'. *The Washington Post*. Geraadpleegd via https://www.washingtonpost.com/graphics/2017/local/charlottesville-timeline/?noredirect=on&utm_term=.5324db468f45
- Hensink, H. (2019, 23 februari). 'Turks Fruit in tijden van #MeToo, hoe breng je dat fatsoenlijk op de planken?'. *De Volkskrant*. Geraadpleegd via <https://advance-lexis-com.proxy.library.uu.nl/api/permalink/16cb2e88-9dee-4544-85e8-ae86a18000e6/?context=1516831>
- Jensen, L. E. (2012). Een nieuw monument voor Tollens. Cultureel nationalisme, letterkundig erfgoed en nationale identiteit. *Groniek. Gronings Historisch Tijdschrift*, 191, 81-90.
- Jongsma, J., & Rock, J. (2014). Verheerlijken, kraken en verguizen: burgerlijke en antiburgerlijke fans rond het Amsterdamse standbeeld van Vondel tussen 1867 en 2010. *Spiegel der Letteren*, 56.
- Jurna, N. (2018, 15 januari). 'Verwijdering buste Maurits is gemiste kans'. *NRC Handelsblad*. Geraadpleegd via <https://www.nrc.nl/nieuws/2018/01/15/verwijdering-buste-maurits-is-gemiste-kans-a1588445>
- Johnson, L. (2014). Renegotiating dissonant heritage: The statue of JP Coen. *International Journal of Heritage Studies*, 20(6), 583-598.
- Jørgensen, M. W., & Phillips, L. J. (2002). *Discourse analysis as theory and method*. Sage.
- Kort, S. (2017, 27 oktober). 'Wolkers herlezen, vooral Turks Fruit: it ain't a pretty sight'. *Nrc.next*. Geraadpleegd via <https://advance-lexis-com.proxy.library.uu.nl/api/permalink/af4151f2-2cda-4f8d-96a1-7f6fb3d201ad/?context=1516831>
- Marghitu, S. (2018). "It's just art": auteur apologism in the post-Weinstein era. *Feminist Media Studies*, 18(3), 491-494.
- Oomen, E. (2017, 8 september). 'We moeten onze geschiedenis niet wegmoffelen'. *Algemeen Dagblad*. Geraadpleegd via <https://advance-lexis-com.proxy.library.uu.nl/api/permalink/a290991f-e63d-4f06-bffa-5515e974d013/?context=1516831>
- Oostindie, G. J. (2003). Squaring the circle; commemorating the VOC after 400 years. *Bijdragen tot de Taal-, Land-en Volkenkunde*, 159(1), 135.
- Oostindie, G. (2011). *Postcolonial Netherlands: Sixty-five years of forgetting, commemorating, silencing*. Amsterdam University Press.
- Paasman, B. (2002). *Wandelen onder de palmen: de morele actualiteit van het koloniale verleden*. Amsterdam University Press.
- Schouten, R. (2017, 28 oktober). 'Een geile calvinist'. Geraadpleegd via <https://advance-lexis-com.proxy.library.uu.nl/api/permalink/9b0ab10d-ae49-41c7-8006-365589bf7c59/?context=1516831>
- Sommer, M. (2012). *Wat een held! Tien vaderlanders op een voetstuk*. Historisch Nieuwsblad.

Spanke, J. (2018). Magnificent Things and Terrible Men: Teaching Sherman Alexie in the Age of# MeToo. *English Education*, 51(1), 101-108.

Van der Laan, C. (2016, 30 januari). 'Nu graag de feiten over 'Keulen''. Geraadpleegd via <https://www.trouw.nl/home/nu-graag-de-feiten-over-keulen-~ae29ff1f/>

Van de Loo, V. (2017, 10 november). 'Poets historie niet schoon, maar stel vragen'. *De Volkskrant*. Geraadpleegd via <https://advance-lexis-com.proxy.library.uu.nl/api/permalink/1ce49110-3615-48c6-97ff-c9843f4e73d5/?context=1516831>

Weijts, C. (2017, 20 oktober). 'Testosteronbom'. *Nrc.next*. Geraadpleegd via <https://advance-lexis-com.proxy.library.uu.nl/api/permalink/0d7b1360-e5ed-48bf-a712-f60bd21118d4/?context=1516831>

Wekker, G. (2017). *Witte onschuld: paradoxen van kolonialisme en ras*. Amsterdam University Press.